

KAŠTEL U SVETVINČENTU

Mr. Boris VUČIĆ
Arhitektonski fakultet
Zagreb, Kačićeva 26

UDK 72 (497.5-2 Svetvinčenat)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 3. studenog 1999.

U ovom radu autor prati povijesni razvoj kaštela od pretpostavljene prve gradnje u doba pulske obitelji Sergijevaca (Castropola), pa do posljednjeg preuređenja 1933. g. Pouzdano je da obitelj Morosini 1485. g. daje sagraditi utvrdu ili promijeniti postojeću. Tada nastaje grandiozno renesansno zdanje s višestrukom funkcijom: obrambenom, za čuvanje proizvoda s velikog feuda, kao stan za kapetana i osobito kao simbol moći i digniteta feudalca. Autor rekonstruira izgled kaštela iz tog vremena na osnovi postojećeg izgleda i literature. Kada Grimaniji postaju vlasnici feuda (u 2. pol. 16. st.), oni zatječu već potpuno formiran kaštel. Godine 1586. dolazi do požara, a nekoliko godina kasnije kaštel je obnovljen. Opisuju se i ti zahvati te analizira još nekoliko kasnijih manjih izmjena. U sklopu akcije austrijske vlade na obnovi i zaštiti spomenika kulture u Istri, 1907. g. započeta je djelomična obnova i konzervacija kaštela pod vodstvom Antona Gnirsa. Godine 1933. izvršeno je temeljito preuređenje unutrašnjosti glavnih zgrada kaštela za urede općine i još nekih ustanova. Krajem II. svj. rata kaštel je zapaljen te prepušten stalnom propadanju, a u ruševnom stanju nalazi se i danas.

UVOD

Svetvinčenat, Savičenta malo je mjesto smješteno u središnjoj Istri, na pola puta između Pazina i Pule, tamo gdje sjeverniji, brdovitiji teren prelazi u ravnicu južne Istre.

Mjesto je dobilo ime po crkvi posvećenoj Sv. Vincentu, koja je sagrađena na raskrižju putova Stari Gočan¹ (Barban) – Vodnjan i Dvigrad (uz

1 A. MOHOROVIČIĆ, *Razvoj urbanih cjelina, arhitektonske izgradnje i likovnog stvaranja na tlu Istre u doba srednjeg vijeka*, Ljetopis JAZU, 77/1973., Zagreb, str. 318: "Drugo veliko naseljavanje Hrvata u Istru u razdoblju nakon 774. godine dovodi do izgradnje utvrđenog starohrvatskog naselja Stari Gočan (uz cestu Barban – Svetvinčenat) podignutog na lokaciji prehistorijskog kastelijera, a opkoljenog eliptičnim bedemom pojačanim s osam pravokutnih kula i jednom kulom

crkvu Sv. Marije "Snježne") – Mutvoran (uz crkvu Sv. Katarine Aleksandrijske i crkvicu Sv. Marije "od tri kunfina"), a vjerojatno i s južnim i sjevernim dijelovima središnje Istre.²

Romanička je crkva Sv. Vincenta do 16. stoljeća funkcionirala kao jedina od župnih crkava porečke biskupije³ na tom području. Ostojić ističe dvojbenu mogućnost da je na tom mjestu postojao benediktinski samostan.⁴ U to je vrijeme crkva mogla biti i opatijska crkva. Vjerojatnije je, ipak, da je posjed oko crkve pripadao nekom od benediktinskih samostana, a da je sama crkva bila središte takvog posjeda, oko koje su se počeli naseljavati ljudi, dakle, mogao se formirati nukleus budućeg naselja. Kaštel je dislociran od crkve Sv. Vincenta, te je tako bio drugo žarište fizičkog razvoja naselja.⁵

Najveći je i najdominantniji element svetvinčentskog naselja kaštel Morosini – Grimani. Svetvinčentski je kaštel jedan od većih istarskih kaštela.

*promatračnicom unutar naselja situiranog uz glavnu uzdužnu ulicu." i na str. 344.: "Poprečan prolaz od istočne obale prema središnjem području južne Istre (danas cesta Barban – Svetvinčenat) nadziralo je staro slavensko utvrđeno naselje Stari Gočan smješteno na uzvišici urušene pretpovijesne gradine. Naselje bijaše organizirano uz jednu glavnu ulicu kojom je dominirala četverokutna branič-kula, te su zbog toga bedemi s kulama uokružili dugoljasti prostor s rasporedom pučkih nastamba uz spomenutu glavnu prometnicu i priključene male uličice."; B. MARUŠIĆ, *Materijalna kultura Istre od 9. do 12. st.*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, br. 11/1986., Zagreb, str. 116: "... Među najznačajnijim nalazištima utvrđeno je naselje Stari Gočan podignuto na istaknutom brežuljku između Barbana i Svetvinčenta, na granici puljskog agera. Njegovi počeci idu u kasnu antiku, a kontinuitet života može se pratiti sve do 12., 13. stoljeća. Pripada tipu istarskih utvrđenih naselja ovalnog oblika, koja ukazuju na prahistorijske gradinske tradicije ..."*

- 2 Putevi su utemeljeni još od najranijeg doba. Posebno su istaknuti u *Istarskom razvodu* kao element diobe prostora. Vidi u: J. BRATULIĆ, *Istarski razvod*, Čakavski sabor, Pula 1978.
- 3 G. F. TOMMASINI, *Commentarj storici-geografici della Provincia dell'Istria*, Archeografo Triestino, vol. IV, Trieste 1837., str. 391 – 392; P. KANDLER, *Notizie storiche di Montona*, 1875., str. 143 – 144: "ecclesia San Vincenti".
- 4 P. KANDLER, *Fasti sacri e profani delle chiese episcopali di Parenzo e Pola*, Parenzo 1883., str. 19: "S. Michele di Leme ritorna al vescovo di Parenzo, così sembra anche S. Vincenti, che prima era abbazia dei Benedettini."; Usp. J. BRATULIĆ, *Istarski razvod*, Čakavski sabor, Pula 1978.; I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III dio, Split 1965., str. 134.
- 5 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent – renesansna transformacija mjesta*, magistrarska radnja, Arhitektonski fakultet u Zagrebu, 1994., str. 19.

Kaštel je višeznačan simbol. Nastao je u kombinaciji tradicije ladanja, poljoprivredne ekonomije i obrambene funkcije, što donekle i objašnjava njegovu zapanjujuću veličinu. Višeznačna je njegova uloga u određenju mjesta, počev od veličine trga, preko pojedinih arhitektonskih i urbanih elemenata, a nadasve je bitna simbolika feudalizma u odnosu zakupnik – feudalni gospodar. Stanovništvu je kaštel oduvijek davao osjećaj sigurnosti. Miješajući gotičku tradiciju fortifikacije s renesansnom estetikom, kaštel je istovremeno točka obrane u graničnom ustrojstvu Serenissime i temelj plemićke moći venecijanske aristokracije.

S obzirom na blizinu granice,⁶ kaštel je bio sjedište vojne posade. Kao granična utvrda mletačkog dijela Istre, svetvinčentski kaštel bio je povremeno i glavno sjedište vojnih operacija u sukobima protiv Austrije. Shodno tomu bile su i prilagođene zidine unutarnje zgrade, koje su imale zadatak da čuvaju ljude i zalihe hrane prilikom opsade. Samo naselje nema obodnih zidova i unutrašnjost kaštela stanovništvu je trebala pružiti sklonište pred napadima neprijateljske vojske. Svetvinčenat je i sjedište velikog feuda, poljoprivrednog posjeda, gdje se nalazi fontik, spremište žitnih zaliha.⁷

Zbog položaja u nizini kaštel nema veliku mogućnost prirodne obrane. Budući da je okolni teren prepun vrtača većih ili manjih dimenzija (površine i dubine), graditelj (Castropolske) utvrde u 14. stoljeću smješta palaču-donjon na mjesto s kojeg će biti otežan napad. Na sam rub velike vrtače smješta sjeverni obrambeni zid kaštela, čime je nešto olakšana i sama obrana. Tu poziciju dosljedno prati i graditelj Morosinijeva kaštela s kraja 15. stoljeća. On sjeverni obrambeni zid produžuje prema istoku, tik uz veliku vrtaču. Tako veličina sjevernog zida i cijelog obrambenog plašta dobiva zaista gigantsku dimenziju što uvelike doprinosi dojmu sigurnosti i neosvojivosti.

6 Granica u blizini Svetvinčenta ide još od najranijeg razdoblja, tuda je išla granica pulskog agera, granica posjeda Sv. Apolinara, posjeda akvilejskog patrijarha, područja pod ingerencijom porečkog biskupa, granica svetvinčentskog feuda, kao i granica između Austrije i Venecije koja je utemeljena još 1420. godine, a definitivno potvrđena 1523.

7 Prema G. F. TOMMASINI-ju, *Commentarij storici-geografici ...*, n. dj., str. 431: Svetvinčentski fontik polovicom 17. stoljeća bio je vrijedan trideset tisuća dukata – "*trentamila ducati*"; dok P. PETRONIO, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, (A cura di Giusto Borri con collaborazione di Luigi Parentin), Trieste 1968., str. 385 navodi iznos od 300 dukata "*... di capitale di 300 Ducati*".

Renesansni karakter⁸ kaštel je dobio krajem 15. st. Istovremeno je sadržavao izgled i osobine fortifikacijske i ladanjske arhitekture, ali u karakterističnom odnosu koji ne remeti izvanrednu estetiku i doživljaj. U komparaciji s drugim sličnim građevinama tog vremena kaštel u Svetvinčentu ujedno je i pomak dalje.

Preuređenje kaštela u renesansnu građevinu već je krajem 15. stoljeća (1485.) bilo dovršeno. To je sigurno bila najdominantnija masa u mjestu. S jedne strane bilo je potrebno imati komad neizgrađenog prostora oko kaštela radi preglednosti i mogućnosti obrane prema naselju i formiran je trg. S druge strane se naselje, radi sigurnosti i zaklonjenosti, formira južno od kaštela, uz trg. Ulica koja je prolazila zapadno uz kaštel, preko trga i kroz naselje postala je glavnom komunikacijom. Istodobno, sjeverno od kaštela vjerojatno uopće nije bilo izgrađenih kuća, jer je ta strana, osim postojanja velike vrtače, bila i najizloženija napadima. Slična situacija "brisanog" prostora trebala je biti i s istočne i zapadne strane. Sudeći prema rasporedu kuća nastalih nedvojbeno prije 1560. godine, gotovo u potpunosti je bilo izvedeno središte naselja, te kuće uz glavnu ulicu, južno od trga.⁹

Činjenica je da je estetsko oblikovanje svetvinčenskog urbanizma bazirano na ranijem, srednjovjekovnom iskustvu (koje je primjenjivano i na renesansne urbanističke zahvate). Po smislu nastanka renesansni Svetvinčenat bio je planiran sa strogo određenom namjenom kao tip seoskog naselja s obilježjem kolonatskog (zakupničkog) stanovanja. Prihvaćene stilske karakteristike određuju elemente arhitekture koji daju jasan ugođaj ambijentu cijelog naselja.

Kaštel Morosini – Grimani jedna je od najupečatljivijih građevina srednjovjekovne fortifikacijske arhitekture u Istri. Gigantskih je dimenzija¹⁰ i zauzima cijelu sjevernu stranu svetvinčenskog trga. Izgrađen je uz rub duboke vrtače, prirodne depresije, koristeći je višestruko, a svakako poboljšavajući mogućnost obrane. Tlocrt kaštela je četverokut izduženog i

8 Možda je bolje reći gotičko-renesansni ili srednjovjekovno-renesansni karakter, budući da je moguće prepoznati elemente jednog i drugog vremena, iako su građeni istovremeno (npr. krunište, toranj kvadratnog tlocrta, tornjevi kružnog tlocrta gotičke vitkosti i renesansnog ornamenta, itd.).

9 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent – renesansna transformacija mjesta*, magistarska radnja, Arhitektonski fakultet u Zagrebu, 1994., str. 25 – 27.

10 Približne dimenzije kaštela su 47.50 x 26.50 m, dok je palača pravokutnik dimenzija 17.55 x 10.10 m (ne uključujući koso proširenje baze).

blago trapezoidnog oblika.¹¹ Na tri ugla kaštela izgrađeni su tornjevi kružnog (na oba sjeverna ugla) i kvadratnog tlocrta (na jugozapadu).

Zapadno od velikog portala podignuta je elegantna palača skošenih zidova prizemlja i jakog profiliranog krovnog vijenca na kojemu stoji četverostrešni krov. Uz zapadni zid kaštela dograđena je zgrada, kao dodatak palači. U toj zgradi bio je rezidencijalni dio prostora za vlasnika kaštela¹² zajedno s palačom koja je istovremeno bila reprezentativni prostor za primanja, za koji prema pisanju M. Tamara znamo kakav je bio.¹³

Glavni ulaz u kaštel u sredini je južnog pročelja kaštela, okrenutog prema trgu i naselju. Ispred ulaza nalazi se nasip s prilaznom rampom, jer je visinska kota ulaza podignuta u odnosu na tlo okolnog terena. Nad ulaznim portalom isklesan je grb obitelji Morosini s godinom 1485.¹⁴

Na sjevernom zidu postoje dvojna ulazna vrata, malih dimenzija, svaka zaštićena blazinom okrugle kule. Neposredno ispod zida, na uskoj traci zemljišta koje ide od jedne do druge okrugle kule, još je u 17. stoljeću postojao vrt.¹⁵

Svi obodni zidovi kaštela zidani su klesancima i završavaju nepravilnom linijom kamenog zida. U najdonjoj zoni zidovi imaju veću debljinu nego pri vrhu, što je vidljivo po skošenju lica donjeg dijela zida. Na južnom i zapadnom zidu ova je kosina izraženija nego na sjevernom i istočnom zidu. U srednjoj zoni zidova vidljivi su mali, uski otvori strijelnica, ponegdje zazidanih. Na svim obodnim zidovima vidljiva je kontura ranijeg kruništa, danas zazidanog.

U dvorištu kaštela je, još početkom ovog stoljeća, postojala duga jednokatnica prislonjena uza sjeverni zid. Kameni dijelovi još su vidljivi razbacani po dvorištu. Srušenu zgradu moguće je rekonstruirati. Visina zgrade

11 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent ...*, n. dj. str. 52 – 71.

12 A. GNIRS, *Das Kastell in Sanvincenti (Istrien)*, Mittheilungen der K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege, Wien, 19/1915., str. 233.

13 M. TAMARO, *Le città e le castella dell'Istria*, vol. II: *Rovigno – Dignano*, 1893., str. 656 – 657: "... Queste sale, infatti, echeggiarono un de di lieti cincenti e di dance, e furono splendide d'ori e di gemme, dalle pareti coperte di ricche draperie, di arazzi, di specchi, e di doppieri brillanti di Murano, e di ben intarsiate masserizie."

14 Godina je u natpisu pisana arapskim brojkama, a u sredini je grb renesansnog štita u obliku tzv. "konjske glave" (termin iz C. FISKOVIĆ, *Aleši, Firentinac i Duknović u Trogiru*, Bulletin JAZU, br. 1, 1959., str. 34 – 36).

15 Još se na katastarskom planu iz 1820. godine može primijetiti komad javne površine ispred sjeverozapadnih vrata.

može se odrediti prema rupama od greda stropa i krovništva vidljivima u zidu kaštela na koji je naslonjena.

Danas je u ruševnom stanju i zapuštena terasa s vodospremom¹⁶ s koje je vodilo široko jednokrako stubište za ulaz u palaču kaštela. Ispod stubišta je prostorija na čijem je ulaznom nadvratniku uklesana godina MDCCXXVIII.¹⁷

Na dvorišnim stranama zidova, pogotovo u jugoistočnom uglu, moguće je razaznati promjene koje su se dogodile kada je krunište zazidano i grudobrani zid nadozidan. Na ophod pri vrhu zidova postavljene su kamene ploče. Na kamenim pločama vide se pravokutne rupe od drvene ograde što je kontinuirano pratila ophod.

Tornjevi kružnog tlocrta na vrhu imaju po pet kvadratnih otvora, a umjesto krunastog završetka – kao kvadratni toranj – završene su profiliranim vijencem elegantnog renesansnog izraza. Na jugoistočnom tornju (kvadratnog tlocrta) krunište je pokriveno četverostrešnim krovom.

POVIJESNI RAZVOJ KAŠTELA U SVETVINČENTU

Razdoblje obitelji Castropola, 13. – 15. stoljeće

U vrijeme utemeljenja i potpune definicije feudalnih odnosa vlasnik najvećeg dijela Istre bio je akvilejski patrijarh. U političkim potezima on podjeljuje pravo na korištenje zemljišta i pojedinih posjeda svojim vazalima i interesnim podanicima. Tako 1211. godine patrijarh Volchero daje obitelji Sergijevaca, poznatijih pod imenom Castropola, u investituru posjed na čijem teritoriju je i Svetvinčenat.¹⁸ Castropole su u Svetvinčentu sve do kraja 14. st., kada dio prava preuzima mletačka obitelj Morosini, a dio najvjerojatnije ostaje vezan za goričke grofove.

16 Dvije velike cisterne unutar kaštela spominju i Tommasini (str. 430) i Petronio (str. 385). Druga je vodosprema unutar tornja kvadratnog tlocrta.

17 Možda je stubište izvorno, pa je obnovljeno te godine. Vrata su klesana kvalitetno, bez ornamenata, ali godina pisana rimskim brojevima ima s obje strane vitice koje ju uresuju.

18 M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 658; B. BENUSSI, *Nel medio evo*, AMSI, vol. X (f. 3 – 4), Poreč 1895., str. 227 (bilj. 115).

Prema P. Kandleru kaštel u Svetvinčentu dali su sagraditi upravo Sergijevci – "*ab initio*".¹⁹ Najranija faza kaštela tako najvjerojatnije pripada vremenu i vlasništvu obitelji Castropola.²⁰ Pitanje je kada je točno kaštel sagrađen.

U literaturi se spominje da je svetvinčentski kaštel dala sagraditi obitelj Belforte, što je prilično neodrživo.²¹

Malo je vjerojatno da je već početkom 13. stoljeća u mjestu postojala utvrda.²² 1252. godine Svetvinčenat se naziva selom, a ne utvrdom iako pripada Castropolama.²³

19 P. KANDLER, *Notizie storiche di Pola*, str. 165; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 658.

20 Kao posjed porečke crkve od 1178. godine Svetvinčenat je bio od porečkog biskupa davan u feud, investituru, u zamjenu za podavanja porečkom biskupu i crkvi. Kao nositelj feudalnog prava, investiture, od 1211. godine pojavljuje se obitelj Castropola, Sergijevci. 1252. godine, u nagodbi Svetvinčenta i Dvigrada, kao zastupnik Svetvinčenta – vjerojatno i feudalni gospodar – sudjelovao je i Galvano di Pola, Castropola.

21 G. G. CORBANESE, *Il Friuli, Trieste e l'Istria dalla praistoria alla caduta del patriarcato d'Aquilea*, Del Bianco Edison, 1983., str. 384, tav. 212: "*Piu importanti castelli e le principali città – murate nel medioevo (fino al sec. XI)*": Obitelj Belforte (druge obitelji su Pietrapelosa, Lueghi, Castelvenere) je sagradila ili posjedovala sljedeće kaštele: Montona, Castelvenere, Leme, Duecastelli, Sanvincenti, Rozzo, Lupoglavo, Apiano, Belforte, Raunauch, Novoscoglio, Bistrezza, Raspo, Prestante. Nije navedeno otkuda potječu ovi podaci. Čini se da dotično djelo ne odaje dojam pouzdanosti.

22 U razvođenju cilj je bio utvrditi granice posjeda i komuna Svetvinčenta – "*mjesto S(ve)toga Vicenca opatije*". *Istarski razvod* spominje utvrđivanje južne granice svetvinčentskog područja desetog dana razvođenja, 15. svibnja 1325. godine, a utvrđivanje granice prema Dvigradu i Žminju jedanaestog dana. Takvo razvođenje već je i prije bila ustaljena praksa, o čemu govori i podatak da se već 1025. definirala granica između područja Vodnjana, Gurana, Svetvinčenta, Gočana i Barbana. Pored ovih razvođenja poznato je još utvrđivanje granice iz 1220. godine između Barbana, Gočana i Svetvinčenta. Svetvinčenat je bio seoska zajednica (komun) u sklopu feudalnog posjeda Goričkih grofova. Imao je izvjesnu samoupravu i svoje predstavnike u sucima Žilu, Adamu i Pašku. Usp. J. BRATULIĆ, *Istarski ...*, n. dj. Ne spominje se postojanje utvrde; P. KANDLER, *Fasti ...*, n. dj. Najranije dokumentirano spominjanje Svetvinčenta, godine 956. (pripada porečkoj biskupiji) i 1025. (razvođenje granica posjeda) ukazuje na to da je tada naselje bilo formirano zajedno sa svojim područjem.

23 P. KANDLER, CDI, Anno 1252. Svetvinčenat je selo (villa) feudalnog gospodara Fulcheria Castropole.

Prema De Franceschiju Castropole su već 1264. godine imali u Svetvinčentu sagrađen kaštel.²⁴ B. Benussi donosi dokument koji počinje: "*Apud S. Vincentium in domo Castaldionis d. Potestati de Pola ...*".²⁵ Možemo se zapitati kako je izgledala kuća gastalda u kojoj je održan sastanak na kojem su bili prisutni svjetovni i crkveni velikodostojnici? Je li se sastanak ipak mogao održati u kaštelu ukoliko je on zaista i postojao?

Na prijelazu 13. u 14. stoljeće Venecija se, kao pomorsko-trgovačka sila na vrhuncu moći, nalazi pred osvajanjem velikog dijela istarskog poluotoka.²⁶ Početak je to stoljetnih natezanja oko dijelova istarskog teritorija na tri strane: venecijansku, goričku tj. njemačku i onu akvilejskog patrijarha.

1330. godine, u ratu između akvilejskog patrijarha Pagana della Torrea i goričkog grofa Giovannija Enrica, poharan je, pored ostalih mjesta i Svetvinčenat.²⁷ Nije poznato je li već tada postojala utvrda.

1332. godine Venecija je zauzela Pulu i gotovo cijelu južnu Istru, što ne odgovara Castropolama. U sljedećim godinama dolazi do brojnih sukoba

24 C. DE FRANCESCHI, *Il comune poleso e la signoria dei Castropola*, AMSI, vol. 18, str. 292: "*L'aggiustamento ebbe luogo il 6 di luglio presso Sanvincenti, castello feudale de'Castropola, nella casa del castaldione di Monfiorito, alla presenza de'vescovi di Pola e di Concordia, del conte Alberto di Gorizia e di altri cospicui personaggi ecclesiastici e laici.*"; 1264. godine kod Svetvinčenta se izvršila nagodba između Castropola i Goričkih grofova u vezi s upravom Motovuna. M. Tamaro spominje da su Sergijevci 1265. godine kupili feudalno pravo na posjed Sv. Apolinara, bivši feud ravnenskog patrijarha, od Girolda i Valflorida od Kopra, što potvrđuje grof Albert II. 1285. i 1305. godine. Isto u: P. KANDLER, n. dj.; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 658. Posjed je uključivao i Svetvinčenat.

25 B. BENUSSI, *Nel medio ...*, n. dj., str. 74–75. Dokument od 6. srpnja 1264. godine.

26 Vrijeme je to ugrožavanja primata u trgovini za "Serenissimu" i transformacije bazne ekonomije na poljoprivredu. Temelji bogatstva pojedinih (venecijanskih) plemićkih obitelji u njihovim su feudalnim posjedima širom Terraferme. Tako i na istočnoj obali Jadrana nastaju kašteli, vile, ljetnikovci i slične građevine (primjerice kašteli na području od Trogira do Splita), pa čak, iako rjeđe, i nešto veći graditeljski zahvati (npr. gradnja sela Seget Donji kod Trogira, urbanizacija Velikog i Malog Stona, djelomično Pag itd.).

27 Ali ne i razoren poput Starog Gočana, velikog naselja (grada?) u neposrednoj blizini Svetvinčenta. Može se pretpostaviti da su ljudi iz Gočana izbjegli u malo naselje uz Crkvu Sv. Vincenta i formirali (seosku) zajednicu ili se naselili u već postojeće naselje. Iz tog vremena potječe i zadnji sloj fresaka iz crkve Sv. Vincenta (Ognobenus iz Trevisa ...). Moguće je da je upravo poslije tog rata načinjena neka utvrda.

Castropola i Mletačke Republike koji se završavaju nepovoljno po obitelj Castropola. Oni bivaju utamničeni, a potom i protjerani sa svih svojih posjeda u Istri.²⁸ Nakon intervencije obitelji Morosini, 1368. godine mletačko Veliko vijeće ipak dozvoljava boravak Castropolama u Istri,²⁹ na njihovim "bivšim" posjedima među kojima je i Svetvinčenat.³⁰ Prema tome, Castropole su tada morali imati u Svetvinčentu neku vrstu prebivališta ili su upravo tada započeli gradnju svoje rezidencije.

Nema sigurnih materijalnih ostataka koji bi pokazali točan obuhvat takve rezidencije.

Pretpostavka je da je to mogla biti samostalna, utvrđena građevina, poput romaničkih donjona, zidana pravilnim kamenim blokovima, tijekom 13-14. stoljeća. Takva samostalna palača skošenog prizemlja imala je mali ulaz na sjevernoj strani prizemlja, a na gornje etaže dolazilo se pomičnim ljestvama.³¹ O postojanju obodnih zidova nemamo podataka.³²

Morosini, prva faza: 1384. – 1485.

1384. godine porečki biskup potvrdom daje (svoj) dio feudalne investiture u uživanje mletačkom plemiću Andreji Morosiniju, odnosno njegovim

28 D. GRUBER, *Povijest Istre*, Braća hrvatskog zmaja, Zagreb 1935., str. 161 – 162: "Kako je spomenuti grof Ivan Henrik bio maloljetan, u njegovo ime je vladala njegova majka grofica Beatrica Bavarska i kao njihov namjesnik, stric Ivana Henrika, Hugon Devinski (*Ugon di Duino*). Gorički grofovi su htjeli prisvojiti zemlje koje su pripadale akvilejskom patrijarhu i tada je izbio rat ... s druge strane razorile su patrijarhove čete Barban i Gočan i poharale Svet vincent, Planu i Tabanellu." Usp. C. DE FRANCESCHI, *Il comune ...*, n. dj., str. 281 – 300; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 659.

29 U ta vremena Morosini su bili venecijanska obitelj s vrhunskim društvenim i političkim utjecajem u Republici, a ujedno i podestati i kapetani Pule. U intervenciji za Castropole svakako je odlučujuću ulogu imao interes nad velikim posjedima u južnoj Istri.

30 C. DE FRANCESCHI, *Il comune polese e la signoria dei Castropola*, AMSI, vol. 19, str. 219: Fulcherio Castropola je dobio dozvolu boravka (da umre nesmetano) u Svetvinčentu, a njegov brat Fiorino dozvolu boravka u Dvigradu.

31 Budući da su obodni zidovi kaštela (s kraja 15. st.) prislonjeni na zidove palače kaštela, logično je pretpostaviti da je palača ranije građena, te da je upravo to Castropolska rezidencija.

32 Arheološka istraživanja dvorišta kaštela, koja do danas nisu provedena, mogla bi otkriti eventualne ranije faze gradnje. Eventualni zidovi mogli bi biti na sjevernoj strani palače, jer je trebalo štititi ulaz u palaču.

sinovima Leonardu (Dardu) i Giacomu.³³ Prema toj je darovnici predmet investiture selo Svetvinčenat ("*villa Sanvincenti*") čime se najvjerojatnije ističe kvaliteta posjeda kao poljoprivrednog imanja.³⁴ Nepoznato je jesu li Morosini tada već zatekli kakvu utvrdu-kaštel, jer se ona u darovnici ne spominje izrijekom.

Nije u potpunosti jasno što se u to doba događa sa stvarnim vlasništvom akvilejskog patrijarha. Na koliki su dio posjeda nakon "propasti" akvilejskog patrijarha polagali pravo gorički grofovi, odnosno njihovi zastupnici? 1385. godine kao imatelj polovice investiture nad Svetvinčentom pojavljuje se Ugon Devinski,³⁵ da bi već nekoliko godina kasnije (1388.) on tu polovicu dao braći Crottenfeld (ili Krotendorf)³⁶ u zamjenu za njemu tada strateški zanimljiviji kaštel Rašu.³⁷

Tijekom rata između Venecije i akvilejskog patrijarha 1420. godine Venecija je okupirala preostale patrijarhove teritorije u Istri. Pritom je bio razrušen i Svetvinčenat.³⁸ Nije poznato je li razrušena i gospodarova rezidencija (ukoliko je ona tada postojala).

33 Cijeli dokument objavljen je u: C. DE FRANCESCHI, *Il comune polese e la signoria dei Castropola*, AMSI, vol. 20, Appendice, Doc. XXXIII, str. 29 – 32 (inače u arhivu porečke biskupije – *Jurium Episcop. lib. II c, 243 – 245*). Uživanje svetvinčenskog posjeda porečki je biskup dobio najvjerojatnije već 1134. poveljom Aleksandra III. Isto tako nije potpuno jasno koliki je njegov stvarni dio, iako u darovnici on navodi da je to polovica (metà). Ta nejasnoća kasnije će postati temeljem spora između Morosinija i porečkog biskupa.

34 Isto "*(...) di tutte le terre, vigne, case, possessioni, ragioni, decime e giurisdizione spirituali e temporali...*". Tek kasnije će mjesto dobiti primarnu fortifikacijsku značajku (gledano sa stanovišta Mletačke Republike). Vrlo je vjerojatno da su Morosiniji "nasljeđivanjem" Castropola preuzeli i postojeću utvrđenu rezidenciju (ili kaštel).

35 B. BENUSSI, *Nel medio...*, n. dj. str. 471, bilj. 387: Diploma dell'Archivio imperiale 3 gennaio 1380., Graz (prema: Pichler, *Storia del castello di Duino*, str. 219, i De Franceschi, *L'Istria – notizie storiche*, Parenzo 1879., str. 392). "*Ebbe pure dai duchi d'Austria nell'Istria la villa di S. Vincenti*" (Dipl. 22 febbraio 1389, Vienna); usp. D. GRUBER, *Povijest Istre*, n. dj., str. 167.

36 D. Gruber naziva ih Crothendorf (*Povijest Istre*, n. dj., str. 167); C. De Franceschi naziva ih Nicolò i Enrico Crotenfeld (*Nel medio...*, n. dj., str. 383, bilj. 115).

37 M. TAMARO, *Le città...*, n. dj., str. 259: "*(...) così pure in data 15 settembre 1388. Ugone di Duino, capitano nella Carniola del duca Alberto d'Austria, dava l'altra metà del villaggio stesso a Nicolò e a Enrico de Krotendorf, in pegno del prezzo stabilito per castello di Chersano, da loro vendutogli.*"

38 C. DE FRANCESCHI, *Storia documentata della Contea di Pisino*, AMSI, n. s., vol. 10 – 12, str. 247.

1444. godine mletački senat zabranjuje ulazak u mletački dio Istre svim podanicima kapetana Pazina, Pićna i Svetvinčenta.³⁹

Morosini su i dalje gospodari nad polovicom feudalnog prava, a za drugu polovicu ne znamo tko je uživa. Vjerojatno se još neko vrijeme ta polovica investiture prenosila kroz različita vlasništva i prava. O tome svjedoči podatak prema kojemu u *"Svetvinčentu 1450. godine (samostalnom od goričkih feudalaca) postoji kapetan koji predstavlja njemačkog cara Friedricha"*.⁴⁰ C. De Franceschi smatra da 1470. godine postoji feudalna jurisdikcija Ramperta V. nad drugom polovicom posjeda i da je u Svetvinčentu bio kaštel.⁴¹ Samo mjesto tada još nije u vlasništvu Mletačke Republike.

Tih godina postoji velika opasnost od turskih provala. Venecija ima planove izgradnje utvrda koje bi trebale spriječiti njihov prodor u područje mletačke dominacije.⁴²

Morosini, druga faza: 1485. – 1560.

Morosini su kao feudalni posjednici i bitan faktor u ustroju venecijanske politike dali sagraditi ili promijeniti postojeću arhitektonsku strukturu utvrde⁴³ na posjedu koji kontroliraju u središnjoj Istri. Novo, grandiozno renesansno zdanje trebalo je služiti za osiguravanje (graničnog) područja u

39 B. BENUSSI, *Nel medio...*, n. dj., str. 384, bilj. 114.

40 I. MILOVAN, *Savičenta, jučer, danas*, Rovinj 1975., str. 9 – 10 (prema: C. De Franceschi, *Storia documentata...*, n. dj. str. 55): *"Njemački car Friedrich nakon svog osvajanja imao je apsolutnu vlast u dijelovima unutrašnje Istre. Neke je dijelove pridružio Pazinskoj grofoviji, a neke je ostavio samostalnim pod kapetanom. Tako je Savičenta samostalna oko 1450. ali je već 1470. pripala ponovo Rampertu V."*

41 C. DE FRANCESCHI, *Storia documentata...*, n. dj., str. 55 – 56. Svetvinčenat je otkupio 1470. godine Rampert V. od grofova Walsee.

42 Npr. građenje kaštela na Soči (Isonzo) velikim se dijelom ima zahvaliti i nadolazećim napadima Turaka. Turske jedinice prodirale su jako duboko u mletački teritorij. Za Republiku je bilo važno izgraditi jake utvrde na graničnom dijelu, pa tako i u Istri. I. MILOVAN, (*Savičenta...*, n. dj., str. 11 – 12) piše o upadima Turaka sve do Čabrunića, južnije od Svetvinčenta.

43 Tijekom vremena za svetvinčentski je kaštel upotrebljavan i naziv castello (castrum) i Rocca (Tommasini, Petronio). Oba naziva predstavljaju utvrđenu rezidenciju. Usp. A. DEANOVIĆ, *Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 381, Zagreb 1978., str. 36.

središnjoj Istri, kao i za čuvanje proizvoda s velikog feudalnog posjeda.⁴⁴

Kako je uklesano u nadvratnik portala, cijelu intervenciju moguće je datirati u 1485. godinu.

U volumen novog kompleksa najvjerojatnije je uključena postojeća situacija. Novi obodni zidovi kaštela postavljeni uz južni rub postojeće vrtače obuhvatili su u skladnu cjelinu i stariju utvrđenu palaču.⁴⁵ Kaštel tako tlocrtno biva povećan – približne dimenzije obrambenih zidova u tlocrtu su 49 x 27 metara, što je u odnosu na postojeće naselje bilo gotovo nevjerojatno.

Izgled kaštela u to vrijeme moguće je rekonstruirati, gotovo u cijelosti. U uglove kaštela postavljeni su obrambeni tornjevi, sjeverni tornjevi kružnog tlocrta, a jugoistočni kvadratnog tlocrta.

Sjeverozapadni toranj, kružnog tlocrta, kontrolira zapadni i sjeverni zid i ima potpuni pregled nad pristupom mjestu i glavnom komunikacijom kroz naselje i zato je većeg promjera od sjeveroistočnog tornja. Ima skošeno prizemlje zidano od velikih kamenih blokova pravilno klesanih. Zadnja etaža završavala je otvorenom terasom, a shodno renesansnom izgledu krunište je pretvoreno u pet pravokutnih otvora povezanih na vrhu profiliranim vijencem koji prati kružnu siluetu kule, kao originalno i estetski dotjerano rješenje. Toranj, iako isključivo fortifikacijske namjene, nije građen poput elemenata suvremenih fortifikacija (snažni, niski tornjevi koji mogu preuzeti direktne napade jakom artiljerijom), u čemu se može prepoznati da je graditelj bio još uvijek pod jakim utjecajem tradicije gotičkih fortifikacija.⁴⁶ Niz strijelnica u prizemlju i u gornjim etažama su zazidane. Ispod krovne terase na vrhu bila je etaža u razini ophoda koja je prema dvorištu kaštela bila nošena polukružnim zidanim lukom.⁴⁷ U prizemlju je ulaz bio nadsvođen, a

44 U postojećoj arhivi kaštela koju djelomično opisuje M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 658 – 661 (ne navodi gdje se nalazi); P. KANDLER, *Parrocchia di San Vincenti, L'Istria*, god. IV (1847.), str. 32 – 33. Ne spominje se tko je bio gospodar mjesta 1485. godine i tko je naručio tu gradnju. 1488. godine gospodar Svetvinčenta bio je Mattio Morosini.

Nejasna je stvarna veza tadašnjeg porečkog biskupa Francesca Morosinija i obitelji Morosini, uživatelja svetvinčentskog posjeda. Čini se da je F. Morosini dozvolio bezgranično uživanje posjeda, bez naknade, jer 1517. novi porečki biskup Girolamo Campeggio traži posjed natrag i tužbom osporava prava Morosinija nad Svetvinčentom.

45 Vidi se da palača kaštela nema integralnu vezu ziđa s obodnim zidovima kaštela, što evidentno pokazuje da su perimetralni zidovi dograđeni kasnije.

46 Skošeni dio zidova rađen je od velikih kamenih blokova manjih od onih na zapadnom zidu kojima se visine pročelja ne poklapaju. Gornji dio zidan je nezatno manjim kamenjem. Dvorišno pročelje zazidano je naknadno dodanim zidom u kome su prve tri etaže vrata, a na predzadnjoj je prozor.

47 Poput utvrđenja tog vremena, primjerice Ston, Dubrovnik itd.

ostaci peta svoda postoje i danas.⁴⁸

Sjeveroistočni toranj, također kružnog tlocrta, nešto je manjih dimenzija negoli sjeverozapadni toranj. Zid prizemlja je skošen, prateći nagib prizemlja sjevernog i istočnog zida. Toranj je završavao pravokutnim otvorima i profiliranim vijencem poput sjeverozapadnog tornja. Primjećuju se uski otvori strijelnica razbacani po cijelom vanjskom plaštu kule. Dimenzije tlocrta i debljina zidova takvi su da su trebali dodatne ukrute i vertikalne upornjake iznad spoja sa zidovima.⁴⁹ Po cijelom unutrašnjem plaštu pred-

48 U prizemlju je mogao biti i zatvor. Ovaj toranj nazivaju i "torre dei prigionii".

49 Promatrajući neke detalje na kaštelu nameće se pretpostavka o prekidu i nastavku gradnje, odnosno žurnom nastavku gradnje sjeveroistočnog dijela kaštela.

Zašto je sjeverozapadni toranj veći od sjeveroistočnog? Najprihvatljivije objašnjenje bilo bi da ta kula direktno brani pristup mjestu. Prema krupnom zidu prizemnog dijela moglo bi se pretpostaviti da je sjeverozapadna kula građena na temeljima neke ranije kule ili zidova koji su građeni prije. Ipak, obje sjeverne kule imaju jednak završetak renesansnim vijencem, koji je nedvojbeno iz Morosinijeva doba.

Zamršena je i situacija s dvojim vratima na sjevernom zidu kaštela. Ta su dvojna vrata smještena tik uz kule, sasvim na krajevima zida. Uz pozorno promatranje primjećuje se razlika među njima. Ne razlikuju se samo po dimenzijama, već i u strukturi zida. Otvor zapadnih vrata je u zidu s velikim kamenim blokovima, pravilno klesanim, a sam nadvoj je kamena greda veće visine. Redovi zida u donjoj zoni zida uklopljeni su u istu strukturu kao i velika, sjeverozapadna kula. Tek nakon visine od oko tri-četiri metra vidi se nepoklapanje redova kamena zida i kule što svakako može predstavljati različito vrijeme gradnje kule i gornje zone zida. I veličina nadvoja i dimenzije kamenih blokova mogu se poistovjetiti sa zidom baze palače kaštela, što i podsjeća na srednjovjekovni karakter. Tako se stvara zaključak da su zapadna vrata i veća kula građeni istodobno, nešto ranije od istočnog dijela kaštela. Druga, istočna vrata okružena su potpuno drugačijim zidom, iako im je otvor dimenzijom vrlo sličan prvim vratima. Sudeći prema istovjetnoj strukturi zida i potpuno jednakim redovima kamenih blokova koji formiraju zid i kulu, ova vrata građena su istodobno kad i sjeveroistočna kula. Iznad zapadnih vrata postavljen je "breteš", dok na istočnima nije.

Spoj sjeveroistočnog tornja rađen je s podudaranjem visine redova kamenih blokova. Na suprotnom, sjeverozapadnom tornju spoj je isto rađen bez vidljive reške, ali s nejednakim visinama kamenih blokova kule i zida. Tek se od nivoa strijelnica na prvom katu horizontalne reške redova poklapaju. Istočna je kula manjih dimenzija i tanjeg zida, te je za njenu stabilnost bilo potrebno u zoni iznad kruništa zidati i upornjake. To bi moglo upućivati na žurbu u gradnji i dovršavanju kaštela, jer ubrzo, već u prvom desetljeću 16. stoljeća, dolazi do oružanog sukoba s Austrijom, upravo na ovim graničnim zonama.

Na zapadnoj trećini sjevernog zida, pri tlu, nalazi se kosa "pukotina", kojoj gornji vrh ide nadesno dolje, prema zapadu. Njena dužina je oko 1,5 m. Sama je "pukotina" (bolje rečeno – reška jer je namjerno načinjena) preravna, a da bi bila slučajnog nastanka. Kosina linije jednaka je kosini koju zatvara izbočenje sjevernog zida u

zadnje etaže pet je redova pravokutnih niša za golubove.⁵⁰ Prizemlje je najvjerojatnije zatvoreno kasnije.⁵¹

Jugoistočni toranj ima blago trapezoidan, gotovo kvadratni tlocrt, a u usporedbi s istovremenim utvrdama djeluje gotovo naivno. Međutim, promatrajući ladanjsku arhitekturu na Terrafermi i u središnjoj Italiji takav toranj kvadratnog tlocrta gotovo je obavezan dio kompozicije, u čemu se prepoznaje srednjovjekovna tradicija i simbol feudalnog gospodara. U Svetvinčentu ovakav je toranj postavljen na zaštićenoj strani kaštela, prema naselju, i iz tog smjera nisu predviđeni napadi artiljerijom. Fortifikacijski izgled dat je skošenim prizemljem, uskim strijelnicama i kruništem.⁵² Uz jugozapadni brid kule isklesane su dvije kamene glave primitivne izrade.⁵³ Na južnom zidu jedna je glava postavljena na zidnom skošenju, a na zapadnom je klesana neposredno iznad kosine, na vertikalnom dijelu zida. S dvorišne strane, na povišenom prizemlju sjeverozapadnog ugla, kula ima dijagonalno postavljen

donjoj zoni, pri tlu. U tlocrtu je moguće povući zamišljenu, ravnu liniju prema istočnom pročelju kaštela. Linija je na pravcu istočnog pročelja palače, a kosina donjeg zida palače odgovara nagibu linije reške. To upućuje na zaključak o postojanju neke faze kaštela (prije konačnog izgleda Morosinijeva kaštela) koji je imao i dio obodnih zidova, a na tom mjestu mogao je biti planiran i toranj. Od te se pukotine lijeva, istočna polovica donje zone zida razlikuje, i vjerojatno je nastala nešto kasnije. Postoje četiri različita tipa zida. U prizemlju je zapadna trećina zidana većim kamenim blokovima, poput onih u skošenoj bazi palače kaštela. Istočni dio prizemlja odijeljen je jasno uočljivom kosom reškom dužine oko 1,5 m. U pojasu zida uz tlo se ne primjećuje različita veličina kamenih blokova. Od polovice visine vrata zide postaje sitnije i takva struktura završava odmah iznad strijelnica. Iznad se ponovno pojavljuju pravilni blokovi većih dimenzija koji završavaju kruništem. Iznad razine kruništa, koje je djelomično nestalo, zide postaje nepravilnije i manje.

Ovu pretpostavku, nažalost, nije moguće i dokumentirati bez detaljnog proučavanja obitelji Morosini, te arheološkog istraživanja na terenu.

50 Ovaj toranj nazivao se i "torre dei colombi".

51 U prizemlju kule postoji prostorija s ulazom iz dvorišta kaštela. Prostorija nema otvore, a ima kupolasti svod. Vratni okviri slični su onima ispod dvorišnog stubišta iz 18. st. i moguće je da je to prizemlje zatvoreno kasnije.

52 Strijelnice se vide na južnom i istočnom zidu u različitim visinama, a odgovaraju visinama etaža u unutrašnjosti. Ovaj se toranj nazivao "torre della guardia".

53 To su ili prikazi nekih osoba, ali vrlo naivni (poput glave na gotičko-renesansnom kapitelu s grbom Morosinija, koji se nalazi uz crkvu Sv. Vincenta na groblju), ili apotegejski simboli za zaštitu od neprijatelja.

ulaz koso zarezanih stranica dovratnika.⁵⁴ Iznad, uz isti brid, na svakoj se strani nalaze po jedna ulazna vrata u nivou izvornog ophoda oko kruništa obodnih zidina. U kasnijim promjenama završetka zidova bio je podignut nivo ophoda i radi zadržavanja starih ulaza u kulu umetnute su kamene konzole stuba koje se spuštaju na nivo etaže u kuli. Spremište vode u prizemlju moglo je biti izgrađeno kasnije.⁵⁵

Na zapadnom pročelju kule, iznad obrambenog zida, nalazi se niz malih otvora s konzolno izbačenom pločom duž cijele širine pročelja. To je bio golubarnik, čiji je kameni podest danas gotovo u cijeloj dužini otučen. U unutrašnjosti kule nema niti jedne stropne konstrukcije. Mogu se vidjeti ostaci niše ognjišta-kamina s dimnjakom na prvom katu i konzolno kameno stubište na lukovima od opeke koje vodi na terasu s kruništem s koje se kontrolirao južni i jugoistočni prilaz mjestu.

Svi obodni zidovi kaštela su završavali kruništem po cijeloj svojoj dužini⁵⁶ i imaju skošenja u donjem dijelu.⁵⁷ U skošenom prizemlju sjevernog zida u blizini tornjeva postavljena su jedna mala vrata što vode u dvorište kaštela. Vrata su vrlo malih dimenzija, jer je to bio ulaz samo za pješake (s tim da se i čovjek morao sagnuti prilikom ulaženja, te je time bila onemogućena opasnost od slobodnog napada). Zapadni ulaz bio je i kontroliran i branjen, poput glavnog ulaza, s konzolnim istakom, bretešom, postavljenim iznad samog ulaza, na nivou kruništa, uz sjeverozapadni toranj. Iznad skošenja, u pravilnim su razmacima postavljene uske i visoke strijelnice, baš kao i na svakom zubu kruništa.⁵⁸

54 Sudeći po drvenoj gredi koja je ubačena kao nadvratnik, ovaj je ulaz probijen naknadno (vjerojatno u izmjeni ulaznog stubišta za palaču početkom 18. stoljeća kad se mijenja cijela struktura uz južni zid kaštela). Struktura zida donjeg dijela tornja sasvim je drugačija nego li na gornjim katovima gdje se vide pravilno klesani kameni blokovi. Prema tomu, donji je dio ili građen ranije ili je trebao biti obuhvaćen zgradom u svom dijelu (zidovi su trebali biti žbukani kao unutarnji zidovi).

55 U prizemlju su strijelnice zazidane pretvaranjem unutrašnjosti prizemlja kule u spremište vode.

56 Krunište je gotovo u cijelosti sačuvano, jer u kasnijim nadogradnjama nije uklanjano, već samo zapunjeno i povišeno.

57 Skošnje zapadnog i južnog zida diktiralo je skošenje prizemlja na palači kaštela, dok su sjeverni i istočni zid evidentno nadodane strukture, jer im je skošenje strmije.

58 Iako je za pretpostaviti da je svaki otvor kruništa mogao imati drveni kapak za zaštitu, nigdje nisu pronađene kamene konzole koje bi nosile horizontalnu gredicu kapka.

Glavni ulaz u kaštel postavljen je uz samu palaču. Ulaz je bio uzdignut u odnosu na razinu terena i ulaženje u kaštel bilo je preko drvenog podiznog mosta.⁵⁹ Nivo praga vrata podignut je od tla za oko metar i pol, na polovicu kosine zida. Tako je direktni ulaz bio omogućen samo preko spuštenog drvenog mosta.⁶⁰ Kontrola i obrana ulaza bila je preko konzolnog istakobreteša postavljenog iznad.⁶¹

Ne zna se kako je točno izgledala unutrašnjost kaštela nakon obnove 1485. godine. Osim palače kaštela, uz unutarnju stranu obodnih zidova dograđene su zgrade koje su služile za smještaj vojnika, kao štale ili spremišta. Velika vodosprema nije bila na mjestu na kojem se nalazi danas, već je tu mogla biti zgrada (najvjerojatnije jednokatna, do visine ophoda oko zidova) vezana s jugoistočnim tornjem ili prostor iz čijeg su se prizemlja mogle koristiti strijelnice koje su danas zazidane ili na razini poda vodospreme.⁶²

59 Kaštel je sagrađen na rubu vrtiće za koju se smatralo čak da je dio opkopa oko fortifikacije – Mohorovičić pretpostavlja za svetvinčentski kaštel da je to tip "wasserburga": "*Usred nizinskog područja južnog dijela središnje Istre razvilo se na stjecištu važnih putova omanje naselje Svetvinčent. Izvorna struktura ovog naselja bila je podređena krivudavim tokovima prometnica koje su se u njegovu središtu sastajale i uz koje su izgrađene nastambe, kao i tipološki zanimljivi romanički i gotički sakralni objekti. Na izmaku srednjeg vijeka izgrađuje se usred naselja snažan nizinski kaštel okružen opkopom (XV. – XVI. st.), a potom se ispred južnog pročelja kaštela formira lijep prostran, pravilan i pravokutan renesansni trg na kojem se podiže s istočne strane reprezentativna renesansna bazilika, a s južne strane čedna renesansno-barokna palača i gradska loža.*" (A. MOHOROVIČIĆ, *Razvoj urbanih ...*, n. dj., str. 345); Isti, *Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera*, Ljetopis JAZU, knj. 62, Zagreb 1957., str. 345; Isti, *Prilog analizi vrednovanja povijesnih i urbanih cjelina i objekata arhitekture u okviru rada na zaštiti spomenika kulture u SR Hrvatskoj*, Zagreb 1978., str. 47.

60 Jedini prikaz drvenog mosta iz 17. je stoljeća (u: P. PETRONIO, *Memorie ...*, n. dj., str. 385).

O mehanizmu za podizanje svjedoče i dva utora sa svake strane grbova nad ulaznim portalom. U utore su se postavljale grede koje su bile povezane s mostom, poput uobičajenog sustava srednjovjekovnih podiznih mostova. Bila su prisutna još i drvena zaokretna vrata što potvrđuju utori na bočnim, unutrašnjim stranama dovratnika portala u koje se postavljala horizontalna greda za zaglavljivanje vratnica. Sustave takvih podiznih mostova vidi u: E. VIOLLET LE DUC, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du Xe au XVIe siècle*, tome VII, Paris 1875., str. 351 – 354; Isto, tome II, str. 382, za srednjovjekovne sustave zaokretnih vrata.

61 Poput ostalih kaštela tog razdoblja. Danas se na tom mjestu nalazi prozor.

62 Sudeći prema ostacima konzola ugrađenih u zid kaštela, terasa s glavnom cisternom bila je natkrivena ili je na tom mjestu stajala neka zgrada.

Glavno stubište za ulaz u palaču kaštela u gornjem nivou bilo je pomaknuto više prema palači u odnosu na današnje (barokno) stubište.

Na istočnom pročelju palače, pored prozora, na drugom katu nalaze se i ulazna vrata. Do njih se dolazilo preko monumentalnog stubišta i podiznog drvenog mosta⁶³ postavljenog iznad glavnog ulaza u kaštel kroz koje je prolazio podizni sustav mosta.⁶⁴ Nad kamenom gredom nadvratnika pojavljuje se još jedna greda u funkciji odteretnog luka. Na ovom nivou se nalazio stan kapetana, koji je pored svoje funkcije na ovakav način kontrolirao i branio ulaz u samu palaču.⁶⁵

Na sjevernom pročelju, u kosom podnožju, nalazila su se mala vrata za ulaz u donje etaže palače.⁶⁶

Jedini arhitektonski element koji može oslikavati način dekoracije građevina kaštela jest gotičko-renesansni stup s kapitelom,⁶⁷ danas jedini preostali materijalni dokaz.

63 Vrata imaju iznad dio upuštenog zida i dvije rupe kroz koje je prolazio lanac za podizanje drvenog mosta.

64 Mehanizam za podizanje drvenog mosta nalazio se u palači.

65 Kapetana mjesto postavlja feudalni gospodar. U njegovo ime kapetan je provodio vojnu i sudbenu (pravnu) vlast na posjedu. Kontrolirao je i "seosko vijeće" (koje su činili pripadnici svetvinčentske zajednice).

Donje etaže osim uskih strijelnica nemaju prozorskih otvora. Logičnom raspodjelom prostora može se pretpostaviti da je u drugoj etaži bio stan kapetana, te je on kontrolirao glavni ulaz za gornje, reprezentativne prostore u zgradi.

G. F. TOMMASINI, *Commentarij ...*, n. dj., str. 430: "*vi c'è una buona abitazione per il capitano ...*"; P. PETRONIO, *Memorie ...*, n. dj., str. 385: "*v'è una buona habitazione per il Capitano ...*"; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 661.

Kapetan je imao plaću 150 dukata koje su osiguravali Grimaniji i porečki biskup; M. ZJAČIĆ, n. dj., str. 73, bilj. 177: biskup je morao davati za plaću kapetana 30 dukata.

Neki od svetvinčentskih kapetana bili su: 1619. Francisco Corelio (M. BERTOŠA, *Dvigradsko područje prema nekim dokumentima iz XVI – XVII stoljeća*, Jadranski zbornik, br. 7, str. 122), 1629. Antonio Barbaro (I. MILOVAN, *Savičenta ...*, n. dj., str. 14), 1632. Francesco Mladineo (M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 645), 1670. Bartholomeo Petronio (prema natpisu u sv. Mariji Annunziati), 1766-69. Agostino Brutti, 1777. Tomaso Bembo.

66 To je dio izvorne strukture palače, a ne kasnija intervencija.

67 Stup i kapitel danas se nalaze na groblju uz crkvu Sv. Vinčenta. Kapitel je tipa "palmetastih glavica" s isklesanim Morosinijevim grbom na jednoj strani kapitela, i dvije ljudske glave isklesane na druge dvije strane. Četvrta strana kapitela nije ukrašena nikakvim simbolom. Ove glave s kapitela slične su glavama isklesanima na jugoistočnom tornju i pri vrhu palače kaštela.

Sama palača je pri vrhu završavala ili kruništem poput perimetralnih zidova kaštela⁶⁸ ili krovnom, natkrivenom terasom, poput gradskih gotičkih palača.

Zazidana mala vrata (na zapadnom pročelju palače), na visini druge etaže, zapravo na visini ophoda kruništa, izlazila su na obrambeni zid⁶⁹ (vjerojatno s kruništem) koji je bio prislonjen na zapadno pročelje kaštela i išao preko ceste.⁷⁰ U tom zidu bila su "gradska vrata".⁷¹ Nije poznato je li na suprotnoj, istočnoj strani kaštela bila slična situacija.

S obje strane jugoistočnog brida zgrade, između druge i treće etaže, postavljene su tri kamene konzole. Srednja konzola ugrađena je u brid dijagonalno u odnosu na druge dvije. Ove su konzole najvjerojatnije nosile reljef s prikazom krilatog lava.

Malo iznad, nalazi se primitivno isklesana kamena glava, poput onih na jugoistočnom tornju.⁷²

Ova će obnova kaštela nedugo potom inicirati velike promjene i u organizaciji samog naselja.⁷³

Od 1517. godine vodi se spor za "*kulu Svetvinčent*" i vjerojatno je Pietro Morosini već tada bio gospodarom.⁷⁴ 1520. godine Pietro Morosini "podario" je Svetvinčentu statut (ili urbar).⁷⁵ Papa je 1524. godine donio presudu

68 Danas su na zapadnom pročelju, na zadnjoj etaži vidljive dvije vertikalne reške (uz bridove pročelja), visine koja bi odgovarala dimenzijama kruništa.

69 Nivo praga tih vrata odgovara nivou ophoda obodnih zidova s kruništem.

70 Usp. B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent ...*, n. dj. Na suprotnoj strani ceste, na mjestu gdje se trebao završavati "gradski" zid, postoji kuća koja je obnovljena 1713. godine, a do pred kraj 19. stoljeća bila je u vlasništvu obitelji Grimani, dakle, vlasnika mjesta. Kuća je tlocrtno izmaknuta od pretpostavljene renesansne matrice, a i svojim gabaritom izlazi van pretpostavljenog građevnog pravca.

71 P. PETRONIO, *Memorie ...*, n. dj. Na prikazu Svetvinčenta vide se dvojica gradskih vrata – sjeverna, uz kaštel i južna, na kraju renesansne ulice što vodi u mjesto s juga. Danas ne postoje materijalni ostaci koji bi upućivali na postojanje takvih vrata, kao ni gradskog zida, kojeg najvjerojatnije nije niti bilo. Gradska vrata postavljena su da kontroliraju i osiguravaju ulaz na glavni trg.

72 Čime bi se mogla pretpostaviti istovremena gradnja gornjeg dijela palače i jugoistočnog tornja.

73 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent ...*, n. dj., str. 18 – 34.

74 P. PETRONIO, n. dj., str. 386; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 659. Pietro Morosini bio je gospodar Svetvinčenta 1520. godine, ali opravdano se može pretpostaviti da je to postao ranije.

75 M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 660: "*Nel 1520 Pietro Morosini regalò lo statuto a questo castello*".

da Svetvinčenat pripada gospodaru Pietru Morosiniju. Pietra Morosinija 1529. godine nasljeđuje njegova udovica Morosina Morosini.⁷⁶

Nakon potvrda o apsolutnom vlasništvu nad Svetvinčentom⁷⁷ tadašnji gospodar Pietro Morosini nastavlja vjerojatno i prije iniciran proces transformacije "neorganiziranog sela" u planirano mjesto.⁷⁸

Kaštel postaje jezgra organiziranog prostora, središte feudalnog posjeda i oko njega se planira i formira novo naselje. Pretpostavka je da je upravo kaštel bio glavna odrednica koja je uvjetovala dimenziju pojedinih elemenata naselja, pojedinih prostornih jedinica – trga, ulica i blokova (parcela) u renesansnom Svetvinčentu. Svi ti elementi naselja najvjerojatnije su planski postavljeni.⁷⁹

Ova renesansna intervencija nije bila jedina i sama sebi svrhom. Morosinijev graditelj dobio je nalog da osim projekta za kaštel uredi i isplanira naselje, odgovarajući trg, okolne zgrade i stambene kuće koje će onda feudalni gospodar ponuditi kolonima, zakupnicima. Morosinijeva namjera bila je sasvim opravdana i već prije potvrđena. Iznimno je to da je to u Istri jedinstven primjer takvog tretmana feudalnog posjeda na prijelazu 15. u 16. stoljeće, pa i kasnije.

Analizirajući međusobne omjere dimenzija kaštela vidimo da njegov tlocrtni gabarit odgovara omjeru 3 : 5, dok je sama palača omjera 2 : 1. Ovi omjeri međusobno su sukladni i imaju jednaku veličinu kvadrata pretpostavljenog omjera. Sličan je omjerni sustav pretpostavljen za prostor trga, postavljenog na čistini južno od kaštela, te dalje, za tlocrt i presjek nove župne crkve posvećene sv. Marijinom Navještenju.⁸⁰

Za tlocrtni oblik lože i njen položaj na trgu pretpostavljena je sukladnost dimenziji i položaju palače kaštela. Stoga nije nerazumno tvrditi da su

76 M. ZJAČIĆ, *Posjedovni odnosi porečke crkve od VI do XVI stoljeća*, Jadranski zbornik, br. 8, 1970., str. 33 – 103; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 660; P. Morosini je umro 1529. godine "Nel 1529 comparisce la nobildonna Morosina Morosini vedova di Pietro Morosini".

77 Sukob s porečkim biskupom Girolanom Campeggioom oko vlasništva pokrenut 1519. od strane biskupa završava 1524. godine konačnom odlukom pape Aleksandra III.

78 Postoji mogućnost da je cijeli proces urbane preobrazbe naselja trebao biti nastavljen nakon obnove kaštela, ali je nadolazeći rat između Austrije i Venecije ostvaranje te ideje odgodio za drugo desetljeće 16. stoljeća.

79 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Svetvinčent u Istri ...*, n. dj., str. 28 – 30.

80 B. VUČIĆ-ŠNEPERGER, *Crkva sv. Marijina Navještenja u Svetvinčentu*, Prostor, vol. 3/1995., Zagreb 1995., str. 335 – 358.

upravo oblik i veličina kaštela, kao nepobitno najstarijeg elementa (novo)formiranog naselja namjerno postali osnova u oblikovanju mjesta.

Za planirano i organizirano naseljavanje novoizgrađenog mjesta nemamo podataka, iako je za prepostaviti da su Morosini, u skladu s općom "politikom" za Istru, trebali privući novo stanovništvo na svoj posjed. U prilog toj tvrdnji govori i to da se u blizini Svetvinčenta nalazi selo Morožini, što je kroatizirani oblik talijanskog prezimena Morosini,⁸¹ kao i pojava natpisa na grlima vodosprema i natprozornicima u mjestu s imenom Mari-nich.

Za ovo razdoblje možemo reći da je to "zlatno doba" Svetvinčenta.

Završetkom rata Venecije i Cambraiske lige u trećem desetljeću 16. stoljeća,⁸² te potpisanim mirom između Mlečana, Carla V. i Ferdinanda I.,⁸³ granica između Mletačke Republike i Pazinske grofovije prolazi između Žminja⁸⁴ i Svetvinčenta.⁸⁵ Svetvinčentski posjed 1535. i formalno prelazi u sastav Mletačke Republike i ostaje u vlasništvu obitelji Morosini.⁸⁶

81 Ovo selo postoji na katastru iz 1700. godine, odnosno njegovoj reambulaciji iz 1782. Najvjerojatnije je u prvo vrijeme bilo organizirano kao stancija, posjed nedaleko glavnog mjesta, a poslije se i samo razvilo kao selo. Logično bi bilo da je novopridošlo stanovništvo kao zajednički naziv preuzelo ime feudalnog gospodara. Neka od kasnijih naseljavanja (za vrijeme Grimanija) su dokumentirana. Usp. C. DE FRANCESCHI, *L'Istria ...*, n. dj., str. 366; M. BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*, I-II, Istarska naklada, Pula 1960. i ostala djela. Grimaniji su 1628. godine na svoj posjed doveli doseljenike iz raznih krajeva, uglavnom Dalmacije i Trevisa, da se popravi loša demografska situacija Svetvinčenštine.

82 B. BENUSSI, *Nel medio ...*, n. dj., str. 471.

83 C. DE FRANCESCHI, *L'Istria ...*, n. dj., str. 284.

84 Venecija 1516. godine osvaja Žminj, ali ga potpisanim mirom mora vratiti Austriji, te tako granica Republike ostaje i dalje nedaleko Svetvinčenta.

85 Ondašnja granica i danas je prisutna kao sjeverna granica općine Svetvinčenat koja gotovo da se i nije mijenjala kroz vrijeme. Ta je granica potpuno vidljiva na karti svetvinčentskog posjeda iz 1704. godine koju je dao načiniti Giacomo Grimani, tadašnji gospodar Svetvinčenta.

86 D. GRUBER, *Povijest Istre*, n. dj., str. 232: "27. lipnja 1535. godine je nakon dugog vijećanja donesena konačna odluka, po kojoj, među ostalim mjestima, Svetvinčenat ostaje u vlasništvu starih gospodara Morosinija".

Grimani, prva faza: 1560. – 1589.

Prema nagodbi pape Clementa VII. iz 1524. godine između Pietra Morosinija i porečkog biskupa, za slučaj ako više nema muških nasljednika feudalnog gospodara (Morosinija) posjed Svetvinčenta prelazi kao miraz u novu plemićku kuću. Polovinom 16. stoljeća Morosini⁸⁷ više nisu imali muških nasljednika, pa su Morosina i Angela udajom za Grimanije (Grimani di San Luca), Marina⁸⁸ i Almorò, 1560. godine kao miraz u novu obitelj donijele i posjed u Istri.

Grimaniji tada zatječu već potpuno formiran kaštel.

1586. dolazi do požara u kaštelu. 1589. godine iznad ulaznog portala nakon obnove postavljena je ploča s natpisom koji svjedoči o tom događaju: "*Ovaj kaštel, spaljen u nenadanom požaru godine 1586. po Kristovu rođenju, Marin Grimani, vitez i prokurator sv. Marka, obnovio je i za bolju upotrebu uredio 1589. godine*".⁸⁹

Čini se da je pri požaru najviše stradala palača kaštela. Ona je u požaru najvjerojatnije uništena od prvog kata na gore.⁹⁰ Od tog nivoa (što odgovara prijelazu kosine podnožja u vertikalni zid palače) Grimani je dao načiniti novi izgled pročelja.⁹¹

87 Do 1529. u Svetvinčentu je gospodar Pietro Morosini, a poslije njega njegova udovica Morosina Morosini.

88 To je bilo spajanje dviju mletačkih obitelji s iznimnom tradicijom i važnošću u političkom i društvenom životu Venecije. Vidi u: G. DE TOTO, *Feudi e feudatari nell'Istria veneta*, str. 66, 88, 93; A. BENEDETTI, *Vecchia nobiltà giuliana*, Roma 1933. Plemićka obitelj Grimani venecijanska je obitelj koja je dala i nekoliko duždeva. G. F. TOMMASINI, *Commentarij ...*, n. dj., str. 429: "*Grimani da San Luca*". Marino Grimani 1595. godine i sam postaje venecijanski dužd.

89 I. MILOVAN, *Savičenta ...*, n. dj., str. 14, prema latinskom tekstu koji, u originalu, donosi A. Gnirs u članku *Das Kastell in Sanvincenti (Istrien)*, u časopisu *Mittheilungen der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, br. 9/B.14/1915., Wien. Isto i M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 658: "*Castrum hoc fortuito incendio consumptum anno chris. nat. MDLXXXVI, Marinus Grimanus Eques et Divi Marci Procurator restauravit et in commodiorem usum reduxit anno MDLXXXIX*".

90 Čini se da se požar dogodio u kuhinji, koja se nalazila na prvom katu palače. I na Gnirsovim je nacrtima na prvom katu ucertano ognjište u prostoriji na sjeveroistočnom uglu palače, a gdje se danas nalazi stubište ugrađeno u obnovi palače 1933. godine.

91 Na tom nivou može se vidjeti drugačija struktura зида donjeg i gornjeg dijela palače, a na prijelazu kosine i vertikalnog зида, uz sjeveroistočni brid palače, na istočnom pročelju, u visini prvog kata postavljen je mali grb obitelji Grimani. Palača je odatle nanovo podignuta, što i potvrđuje grb koji je najvjerojatnije ugrađen prilikom te obnove.

1537. – 1540. godine u Veneciji izlaze Serlijeve knjige o arhitekturi⁹² u kojima pokazuje tipove venecijanskih palača.⁹³ Sličnim se principom rukovodi i projektant Grimanijeve palače 1589. godine. Poznavajući socijalni status i moć obitelji Grimani, kao investitora, logično je tražiti projektanta ove adaptacije među vodećim graditeljima Venecije tog razdoblja.

Postojeće prizemlje svetvinčentske palače – skošenih stranica zidanih jakim kamenim blokovima – gotovo da potpuno odgovara ovakvom standardnom tipu palače. Glavno pročelje je interpretirano u suzdržanoj raskoši. Dvije prizemne etaže imaju samo nekoliko uskih, gotovo neprimjetnih strijelnica kao ostatak postojeće građevine. Iznad je treći kat s dva pravokutna prozora u polukružnom okviru kamenih blokova rustikalno obrađenih.⁹⁴ Između njih su tri male kvadratne strijelnice. Uz gradaciju etaža, praćenu izražajnošću prozorskih okvira, koncentracija pročelja u četvrtoj je etaži (varkom je predočena kao drugi kat) gdje je centralno postavljen balkon na snažnim konzolama i s balustradom. Tu se nalazio veliki salon, s izlaskom na balkon kroz dvojna vrata polukružnih nadvoja povezanih ravnim profiliranim vijencem. Lijevo i desno balkonu postavljen je po jedan prozor profiliranog natprozornika. Posljednja etaža prati vertikalne osi donjih otvora. Bočna pročelja vrlo su jednostavna i uklapaju se u šturu arhitekturu obodnih zidova kaštela. Prozori gornjih etaža ovog pročelja nisu dekorirani.

Palača je završavala profiliranim vijencem na konzolama i četverostrušnim krovom. U krovni vijenac u profilaciji sime interpoliran je žlijeb za odvodnju kišnice, a u pravcu iznad ulaza u kaštel isklesan je izljev u obliku

92 Serlio između ostalog donosi prikaz idealnog pročelja za samostojeću kuću, odnosno palaču, gdje se vidi jasna podjela prostorija prema etažama. Pročelje ima jako, zatvoreno prizemlje-podnožje, bazu rustikalne obrade s malim jednostavnim prozorima. Glavni je salon na prvom katu u središnjem dijelu kuće, a obostrano i iznad postavljeni su prozori raskošnijeg izgleda nego oni u prizemlju. Najčešći tip palače ima naglašeno centralno polje s monumentalnim balkonom na prvom katu – kao vanjski simbol velikog salona – "*piano nobile*".

Pročelje palače ne odgovara u potpunosti stvarnom broju etaža. Skošeno, jako prizemlje čita se i doživljava kao jedna etaža s prvim i drugim katom, što je bio kompromis projektanta i prilagodba postojećeg stanja novom projektu i položaju i funkciji palače kaštela.

93 Danas, na vijencu iznad vrata balkona, u sredini, komad vijenca nedostaje. Može se pretpostaviti da je tu mogao biti postavljen grb obitelji koji je kasnije uništen. Na Gnirsovoj fotografiji vidi se da su vijenci cijeli. Tada još nije bila postavljena niti kamena ploča sa svetvinčentskim "grbom" iznad samog ulaza u kaštel.

94 Što je karakteristično za neke građevine na području Veneta, i u tom krugu treba tražiti projektanta Grimanijeve palače u Svetvinčentu.

ljudske glave. Krovni vijenac postavljen je samo na zapadno i južno pročelje, dakle na glavna i vidljiva pročelja, dok je vijenac prema dvorištu vrlo jednostavan, polukružan.

Obodni su zidovi povišeni i tom se prilikom zatvorilo postojeće i "zastarjelo" krunište. U ovoj obnovi je nestao i "breteš", konzolni istak iznad ulaza. Umjesto njega postavljen je prozor koji gleda na trg, a ispod njega ploča s natpisom o obnovi 1589. godine. Iznad prozora postavljen je grb obitelji Morosini – Grimani.⁹⁵

Tada, ili neposredno poslije, popravljaju se i perimetralni zidovi.⁹⁶ Krunište je kao zastarjeli element zazidano i povišeno kao ravni grudobran u kom su, iznad postojećih strijelnica, otvorene nove puškarnice. Ove izmjene prouzrokovale su i promjenu postojećeg sustava ophoda. Novi je ophod na zidovima za oko jedan metar viši od starog, Morosinijeva ophoda, pa su na spojevima zidova i uglovnih tornjeva morale biti ugrađene stube kojima se s nivoa novog ophoda spuštalo na razinu postojećih ulaza u tornjeve. Na južnom zidu, uz jugoistočni toranj, zbog smanjenja debljine zida dodane su slijepe arkade za nošenje ophoda povišenog nivoa.

Na podignuti nivo grudobranog zida, u osovini ulaza postavljena je preslica sa zvonom.

Grimani, druga faza: 1589. – (1620., 1728.) – 1840.

Ubrzo su se zbili događaji koji će imati posljedice i za Svetvinčenat. Marino Grimani postaje venecijanski dužd,⁹⁷ pa brigu oko njihovih posjeda u Istri (osim Svetvinčenta oni u vlasništvu imaju i Vižinadu) najvjerojatnije preuzima brat Almorò. Drugi veliki rat između Venecije i Austrije, početkom 17. st., doveo je Svetvinčenat upravo u onu poziciju za koju se gotovo stoljećima pripremao. Kaštel je u tom ratu postao jednom od važnijih utvrda mletačke vojske.

Za vrijeme "Uskočkog rata", u svetvinčentskom kaštelu bio je jedan od

95 Grb je kombinacija grbova dviju obitelji: lijeva polovica grba dio je grba Grimani, a desna je polovica dio grba obitelji Morosini.

96 Najvjerojatnije zbog blizine granice i nadolazećeg rata između Austrije i Venecije početkom 17. stoljeća.

97 Pompozno ustoličenje M. Grimanija za venecijanskog dužda opisano je u: A. DA MOSTO, *I dogi di Venezia*, Venezia 1937., str. 204 – 205.

važnijih stožera mletačke vojske.⁹⁸ Nakon što je 1615. godine u naletu rata spaljeno i selo Svetvinčenat, u kaštelu je smještena plaćenička vojska.⁹⁹ Zbog poteškoća u opskrbi sijenom, sami konjanici nisu boravili u Svetvinčentu, iako bi to bilo učinkovitije protiv upada neprijatelja preko granice.¹⁰⁰ Čini se da uz granicu svetvinčentske gospositije nije bilo većih razmrica iako je mletačka vojska planirala napad na Žminj.¹⁰¹ Radi toga je u mjesto dopremljen čak i brodski top.¹⁰² Izvještaji Bernarda Tiepola, rašporskog kapetana,¹⁰³ i Marca Loredana,¹⁰⁴ generalnog providura Istre i zapovjednika mletačkih jedinica, svjedoče o situaciji u svetvinčentskom kaštelu u razdoblju 1616. – 1618. godine.¹⁰⁵

Kako je kaštel postao u to vrijeme i glavni stožer za napad na neprijatelje, bilo je nužno provesti neka poboljšanja postojeće strukture. Za radikalniju promjenu nije bilo vremena niti potrebe (austrijska vojska u središnjoj Istri očito nije imala mogućnosti ni potrebe za nekim jačim artiljerijskim naoružanjem).

Nije poznato jesu li tada podignute nove zgrade za smještaj vojnika, kojih je zaista bio velik broj.¹⁰⁶ Tommasini navodi: "*Posjed u sredini ima utvrdu načinjenu od kamenih kvadara s četiri tornja koji su postavljeni bočno (u uglove), s vratima od kaštela (palače) osiguranim podiznim mostom, koji ju čine (utvrdu) sigurnom od svakog napada, k tomu unutra je prostor za dvije stotine ljudi pod oružjem, tu je dobar stan za kapetana, kojim se na-*

98 *Relazioni di Bernardo Tiepolo, capitano di Raspo*, 1615 – 1618, AMSI, vol. 2, str. 50 – 122; M. BERTOŠA, *Mletačka Istra u XVI i XVII stoljeću*, poglavlje: Mletačka pokrajina Istra: između ratnih okršaja i seljačke gerile, sv. II, str. 34; Isti, *Pisma i poruke istarskih rektora*, (iz serije *Dispacci Rettori d'Istria* u fondu *Senato* u Archivio di Stato di Venezia), *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. 52, JAZU, Zagreb 1979.; Isti, *Jedna zemlja jedan rat 1615 – 1618.*, Istarska naklada, Pula 1986.

99 D. GRUBER, *Povijest ...*, n. dj.

100 M. BERTOŠA, *Mletačka ...*, n. dj., sv. II, str. 29 – 35.

101 Isto, str. 154.

102 M. BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo*, Glas Istre – Čakavski sabor, Pula 1978., str. 167.

103 *Relazioni di Bernardo Tiepolo, capitano di Raspo*, AMSI, vol. 2, str. 70 – 120.

104 M. Loredan "Provveditor general della Dalmazia et Albania", u: *Relazione del Provveditor general Marco Loredan del 16 Giugno 1616*, AMSI, vol. 2, str. 55 – 70.

105 *Usp. Senato Segreto*, AMSI, vol. 6, str. 379 – 380; M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 657.

106 G. F. TOMMASINI, *Commentarj ...*, n. dj., str. 430.

slovom zove upravitelj mjesta. Tu su spremišta za javna davanja, stan za vojnike, peć za kruh (pekara), mjesto za municiju, sa salom za oružje dvjesto mušketa, zatim mačeva i alabardi (...).¹⁰⁷

Nešto kasnije (oko 1678.) P. Petronio¹⁰⁸ dodaje: "... sve je u vrlo dobrom stanju. Ima još dva velika spremišta vode, lijepi vrt na sjevernom dijelu dužine 150 koraka uz (sjeverni) zid između dvije kule (...)."¹⁰⁹ U prikazu kaštela u dvorištu se uz sjeverni zid nalazi jednokatna zgrada, vjerojatno za smještaj vojnika. Moguće je da je spomenuti zid dograđen ispred sjevernog zida upravo radi rata početkom 17. st., da se stvori neka vrsta predzida, poput tada modernih velikih utvrda s bastionima.¹¹⁰

1728. godine obnovljeno je stubište za ulaz u glavnu zgradu kaštela – palaču.¹¹¹

Osim uklesane godine u nadvratnik vrata koja vode u podzemnu prostoriju pokrivenu bačvastim svodom, nema drugih podataka koji govore o stvarnom obuhvatu radova na glavnom stubištu. Stubište je barokno, monumentalno. Manjim, sjevernim krakom penje se do velike terase ispod koje je vodosprema, a dužim se krakom uz južni zid penje prema ulazu u postojećem ulazu u palaču kaštela. I dalje je zadržan način ulaza u palaču preko drvenog, podiznog mosta. S tog se gornjeg podesta ispred ulaza u palaču u drugom smjeru (prema istoku) penjalo užim stubama na ophod južnog zida kaštela. I ovdje nosivi zidovi stubišta u donjoj zoni imaju skošenje, što je samo dekorativno rješenje.

Prema sličnosti vratnica nadsvođene prostorije u prizemlju sjeveroistočnog tornja s vratnicama prostorije pod stubištem, moguće ih je smjestiti u isto vrijeme.

107 Prijevod u I. MILOVAN, *Savičenta...*, n. dj., str. 18 – 20.

108 P. PETRONIO, *Memorie...*, n. dj., str. 385: 200 vojnika – moschettieri (Prijevod u I. MILOVAN, *Savičenta...*, n. dj., str. 18 – 20), Petronio je kompilator Tommasinijeva djela, ali je mnogim svojim dodacima i umetcima obogatio Tommasinijev prikaz (M. BERTOŠA, *Arhivski fragmenti o postanku i razvitku kolonizacijske ruralne aglomeracije u južnoj Istri – selo Premantura (1585 – 1797.)*, Problemi sjevernog Jadrana, sv. 3/1981., str. 30).

109 Na grafičkom prikazu mjestom dominira kaštel, crtan u gotovo svim poznatim volumenima. Palača se upravo nadvila nad male i sićušne kuće uokolo trga s vodospremom i crkvom. Važnije zgrade, pa tako i kaštel, prikazane su pomno sa svim stvarnim detaljima, iako ne sasvim precizno u proporcijama.

110 Danas se na tom mjestu nalazi bočalište.

111 Pretpostavljam da je na tom mjestu trebalo biti starije stubište koje je ovom prilikom obnovljeno.

Najvjerojatnije je tada izmijenjen i način ulaza u sam kaštel. Drvena rampa na stupovima zamijenjena je s dvije zemljane rampe postavljene uz kosinu zida, a centralna rampa vodi s trga direktno na ulaz, što je vidljivo i na kasnijim katastarskim planovima.¹¹²

Najraniji poznati plan Svetvinčenta je iz 1782. g., nastao kao revizija plana iz 1700. godine.¹¹³ Čini se da se u dvorištu kaštela pored zgrade uz sjeverni zid nalazi i još jedna dozidana zgrada uz istočni zid kaštela.¹¹⁴

112 Ne zna se točno kad je načinjena ovakva rampa. Petronio crta drvenu konstrukciju sa stupovima koji predstavljaju drvenu rampu ili podizni most (G. F. TOMMASINI, *Commentarij ...*, n. dj., str. 430: "ponte levatore"). Na Petronijevu prikazu ispred ulaza je drveni most.

Na planu iz 1782. ulaz se ne vidi jer je mjerilo crtanja samog naselja prilično malo. Na kasnijim katastarskim planovima ulaz je shematski crtan. Rampa je prikazana na grafici iz 1840. (A. SELB i A. TISCHBEIN, *Un viaggio pittorico del litorale austriaco*, (mapa litografija), Trieste 1841.-42.).

113 Plan posjeda se nalazi u Biskupijskom arhivu u Poreču. Inače objavljeno u L. LAGO – C. ROSSIT, *Descriptio Histrae, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume – Università popolare di Trieste, Trieste 1981.*, str. 206 – 209. Na legendi piše:
GIVRISDIZIONE DI S. VINCENTI DI RAGIONE ASSOLUTA DELL'ILLUSTRISIMO
ECCELENTISSIMO SIG. GIACOMO GRIMANI

Posta in Disegno a venti, e misure Per La Conservazione de suoi Confini chiaramente indicati
Da Molti antichi Pilastrì di Pietra regolarmente piantati che la dividono
DA GIMNO, DUE CASTELLI, VALLE, DIGNANO, E BARBANA
Con la Scoria della Revisione 2. Giugno 1700

In ubbidienza ai venerati Comandi dell'Il'mo, ed Ecc'mo Giurisdicente sud.to Signore e Patronne
Afschito della Giurisdizione medesima
Scala di Pertiche Venete

Il Bosco Presecà è di C.pi Pad.i n.o 69.4 Francesco Gallo Ing. re Pub.o P.to- 1782-
Autori teksta (L. Lago – C. Rossit) navode da je karta napravljena 1700. godine. Na legendi se spominje revizija plana iz te godine. Na donjem dijelu obruba legende, između dvaju anđela, stoji sitno pisana godina 1782., što je stvarno vrijeme nastanka ovog katastika. Godina 1782. napisana je sitnim brojkama i neupadljiva je, pa je moguće da su je autori knjige naprosto previdjeli. To upućuje na zaključak da negdje postoji stariji katastar iz 1700. o kojem se govori na ovoj karti.

114 Zgrada je vidljiva na katastarskom planu iz 1820. godine, ali se ne primjećuje promjena u odnosu na katastik iz 1782.

1789. godine u dvorištu kaštela gradi se "nova vojarna".¹¹⁵ U odnosu na plan iz 1782. godine i katastarski plan iz 1820.¹¹⁶ ne pokazuje nikakvu promjenu ucrtanih gabarita u dvorištu kaštela. Po tome se može pretpostaviti da je obnovljena neka od već postojećih zgrada uz sjeverni ili istočni zid kaštela.

Nakon propasti mletačke države 1797. i političkih i državnih promjena koje su vezane za istarski teritorij u 19. st.,¹¹⁷ Grimani su ostali samo formalnim gospodarima Svetvinčenta. Ipak, prije potpune i konačne propasti feudalnog sustava, Grimani prodaju kaštel s okolnim zemljištem porečkom biskupu oko 1840. godine.¹¹⁸

Kaštel tada više nije bio naseljen.¹¹⁹

115 U dvorištu kaštela je, još početkom ovog stoljeća, postojala duga jednokatnica uz sjeverni zid. Kameni dijelovi još su vidljivi razbacani po dvorištu. Srušenu zgradu, naslonjenu uz sjeverni zid kaštela, moguće je rekonstruirati. Tu zgradu Gnirs na snimku kaštela iz 1907. crta u cijelosti, a postoje i tri fotografije. Njenu visinu moguće je odrediti prema rupama od greda stropa i krovništva vidljivim u zidovima. Zgrada je u prizemlju imala štale i ognjište, a na katu su prostorije za vojnike. Druga zgrada, koja je bila prislonjena uz sjeverni zid, na katastru iz 1885. godine je ucrtana, ali već u katastru iz 1892. godine više ne postoji.

116 Nalazi se u Splitu, Državni arhiv u Splitu, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju – katastar zemljišta 1819. – 1977., broj 154. Niti jedan od katastara koji se odnose na Istru u ovom arhivu nema sačuvane prateće knjige s popisom parcela, vlasnika ili korisnika.

117 1797. Austrija osvaja mletačke posjede, a u razdoblju 1806. – 1813. u Istri je francuska vlast, da bi 1813. ponovno Istra postala austrijska. Takvo je stanje sve do 1918. godine. Usp. B. BENUSSI, *Croniche di Rovigno dal 1770 al 1806*, AMSI, vol. 25, str. 87; *Guida amministrativa comunale e corografica di Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia*, Trieste 1894.; I. ERCEG, *Grada o gospodarskim prilikama kotara Buje, Pula i Vodnjan godine 1816.*, VHARP, sv. 11-12/1966.-1967., str. 91 – 118.

118 M. TAMARO, *Le città ...*, n. dj., str. 662: "*Posljednji Grimani dobrovoljno su se odrekli vlasti, stoga su prodali (kaštel) tadašnjem biskupu Dobrili*". Međutim, prema *Guida generale amministrativa commerciale e corografica di Trieste, il Goriziano, l'Istria, Fiume e la Dalmazia*, Trieste 1894. (Anno I) na str. 63 piše: "... *poscia dei conti Grimani, che nel 1840 cedettero il castello merlato all'ordinariato vescovile di Parenzo – Pola*". Dakle, postavlja se pitanje kojem biskupu su zaista Grimani prodali kaštel: Dobrili ili Peteaniju? P. KANDLER, *Fasti sacri ...*, n. dj., str. 39: Peteani je bio porečki biskup sve do 1857. kada ga je naslijedio J. Dobrila. I. MILOVAN, *Savičenta ...*, n. dj., str. 45: 1847. godine se u Svetvinčentu odlučivalo: "... *tko ima pravo imenovati učitelja, vlasnici kaštela Grimani ili netko drugi?*". To znači da su oni kaštel prodali, ali zadržali status "gospodara" Svetvinčenta, sve do službenog prestanka feudalnih odnosa u Austrougarskoj Monarhiji, oko 1850.

119 Kao gospodar kaštela Giacomo Grimani pojavljuje se dva puta: 1780. – 1786. (kao stric-staratelj malodobnog Filipa Grimanija) i 1804. – 1821. On je naručio izradu

Na jugoistočnom tornju, prema trgu, izvršena je intervencija prije 1840. godine.¹²⁰ Krunište je pokriveno četverostrešnim krovom nakon ugradnje velikog sata s mehanizmom.

Stanje s početka 20. stoljeća – radovi na sanaciji u izvještajima A. Gnirsa

Početak stoljeća austrijska je vlada preko Centralne komisije za očuvanje spomenika i njenog povjerenika za Istru, Antona Gnirsa,¹²¹ počela sa sustavnom obnovom i zaštitom spomenika kulture u Istri.

1907. godine Antun Gnirs, kao zemaljski konzervator, započinje, pored radova na loži i svetvinčentskim crkvama, djelomičnu obnovu i konzervaciju svetvinčentskog kaštela. U godišnjim izvještajima navodi radove koji su izvršeni u Svetvinčentu.¹²²

Cjeloviti izvještaj o stanju kaštela i izvedenim radovima u njegovom je članku iz 1915. godine.¹²³ Pored opisa postojećeg stanja (nacrti prizemlja i

katastika svetvinčentskog posjeda 1782. Jedini je od vlasnika kaštela koji je i sahranjen na svetvinčentskom groblju. Prema natpisu na grobu: *ovdje je sahranjen Giacomo Grimani, gospodar Svetvinčenta do 21. travnja 1821. kada je umro.*

120 A. SELB i A. TISCHBEIN, *Memorie ...*, n. dj. Na litografiji se vidi da na tornju već postoji ugrađeni sat.

121 K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege. Anton Gnirs bio je "Landeskonservator" za Austrijsko primorje – Küstenland, sa sjedištem u Puli.

122 *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege*, Wien, prema godištima: – prosinac (XII)/1907., str. 303 – 304; Kaštel – veljača (II)/1912., str. 30; Sv. Katarina – travanj (IV)/1911., str. 247 – 248; Sv. Katarina – travanj (IV)/1912., str. 80; Sv. Katarina – lipanj (VI)/1912., str. 142; Sv. Katarina – kolovoz (VIII)/1912., str. 184 – 185; Kaštel – prosinac (XII)/1912., str. 283; Kaštel – siječanj (I)/1913., str. 17; Loža – ožujak (III)/1913., str. 58; Sv. Vincent, freske – lipanj (VI)/1913., str. 123; Sv. Vincent, Loža – srpanj (VII)/1913., str. 147; Sv. Katarina – kolovoz (VIII)/1913., str. 173 – 175; *Berichte des Landkonservators Gnirs* u godini 1912. – studeni (XI)/1913., str. 187; Sv. Vincent – siječanj (I)/1914., str. 22; Sv. Vincent, freske – rujanj-listopad (IX-X)/1914., str. 226; Sv. Vincent, freske – siječanj-veljača (I-II)/1915., str. 41 – 43.

Izvještaje o Istri uglavnom je pisao A. Gnirs, zemaljski konzervator za Istru u Puli.

123 A. GNIRS, *Das Kastell in Sanvincenti (Istrien)*, Mittheilungen der K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege, Wien, 19/1915., str. 230 – 234. Ostala dokumentacija nalazi se u Beču: Allgemeines Verwaltungsarchiv, Arhiv Beistand Denkmalamt Zentralkommission: Kaštel Grimani 1907 – 1915, fasc. 23 (85).

kata i nekoliko fotografija) prije izvođenja radova, navedeni su i svi radovi koji su izvršeni na kaštelu.¹²⁴

Prema objavljenim nacrtima i fotografijama vidi se ondašnji raspored prizemlja i prvog kata glavnih zgrada i dvorišne zgrade kaštela. Sjeverno palači dograđena je zgrada od koje danas postoje samo obodni zidovi izbušeni prozorskim okvirima. Gnirs objašnjava njenu funkciju kao spavaćih prostora vlasnika kaštela, dok je palača u to vrijeme bila dnevni prostor za primanja.

Prizemlje je najvjerojatnije bilo spremište. U prvom katu palače tada je bila prostorija s ognjištem, kuhinja. Na istoj je etaži glavni ulaz u palaču. Taj ulaz je, poput glavnog ulaza u kaštel, bio osiguran podiznim drvenim mostom. Most između stubišta i zida palače nalazio se iznad ulaznog portala kaštela. Donje dvije etaže palače pored internog drvenog stubišta imale su mogućnost vertikalne komunikacije i kroz dozidani dodatak na spoju palače i sjevernog krila.¹²⁵ Nažalost, Gnirs ne opisuje unutarnje prostore gornjih etaža.

Na Gnirsovim fotografijama moguće je zamijetiti pročelje dvorišne zgrade koja se protezala uz sjeverni zid. Na sredini njenog pročelja je ulaz s nadvratnikom izveden kao segmentni luk, što je karakteristika portala iz 18. ili 19. stoljeća i dalje. Moguće je da je upravo ova zgrada bila obnovljena ili novonapravljena 1789. godine na mjestu starije zgrade. Zgrada je u pri-

124 S. MATEJČIĆ, *Savičenta na ivici nepovrata* (Po starome kraju), Vjesnik, 26. travnja 1991. godine, str. 10 – 11, donosi detaljan prijepis svih radova koje je Gnirs poduzeo u svezi s obnovom kaštela pod naslovom *Restauracija kaštela – Berichte des Landeskonservators Gnirs (Küstenland) über seine Tätigkeit* u: Mittheilungen der K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege, br. 8 (str. 184 i 185) i 12 (str. 283) iz 1912. godine: "sljedeći restauratorski zahvat bio je nužan i neodložan kako bi se sačuvao kaštel (16 st.) s aneksom; radovi su izvedeni 1912:

1. zamijenjeno je 12 oštećenih vapnenačkih blokova u podnožju palače;
2. stavljena je nova streha i djelomično ponovno prekriven krov;
3. djelomično ponovno podzidane vanjske stube u dvorištu palače;
4. zamijenjene i poboljšane istrošene stepenice i balustrada na vanjskom stubištu;
5. očišćene okrugle kule od mahovine i raslinja;
6. zamijenjena istrošena prozorska okna na gornjim otvorima okruglih kula;
7. pričvršćeni prozorski kapci na fasadi;
8. rasterećenje glavnog trakta drugog kata uklanjanjem teških teraco podloga poda i polaganjem novog drvenog poda;
9. zatvaranje prostora ispred ulaznih vrata rešetkom;
10. čišćenje vanjskih zidina od raslinja i uklanjanje građevinskog materijala."

125 Taj je dodatak – stubišna jedinica – srušena prije dvadesetak godina.

zemlju imala štale i ognjište, a na katu su nekada bile prostorije za vojnike.¹²⁶

Projekt preuređenja kaštela iz 1933. godine

Kaštel ostaje u vlasništvu porečkog biskupa, ali napušten sve do proljeća 1932. godine, kada izbija požar u općinskoj zgradi u Svetvinčentu.¹²⁷

Krajem iste godine općina kupuje kaštel od porečkog biskupa,¹²⁸ nakon savjetovanja s R. Sopritendenza alle opere d'antichità e d'arte iz Trsta.

Projekt je izradio 1932.-33. god. ing. G. Brass.¹²⁹ 1933. započeti su radovi, nakon odobrenja projekta i dozvole od strane R. Sopritendenza alle

126 Prema Gnršovim nacrtima moguće je zaključiti da su to bile prostorije za vojnike, spremišta i štale za konje.

127 Gotovo svi podaci i dokumentacija o požaru i predstojećim radovima na kaštelu nalaze se u Državnom arhivu u Pazinu, fond *Prefektura Istre u Puli*.

Prefektura Istre u Puli, VIII-9/2, svež. 152, dok. br. 1135/32 Gab. (Savičenta, Požar u općinskoj zgradi): 18. na 19. siječnja 1932. godine izgorjela je općinska zgrada. U troetažnoj zgradi "palazzo del Municipio" bili su smješteni, pored dućana, *la sede del Fascio, la sede della Sezione del Dopolavoro, il Comando di Milizia, la Casa Rurale ed un'aula scolastica*).

Pretpostavljam da je općinska zgrada bila na mjestu gdje je godinu dana poslije napravljena zgrada "stare" škole (kč. 87 i 86).

Gospodin J. Jelinčić je u inventaru građe *Prefektura Istre u Puli* (koja sadrži građu iz vremena talijanske vladavine u Istri) uz dokumentaciju koja govori o požaru u općinskoj zgradi u Svetvinčentu, dopisao: "*Ne navodi se da li je tom prilikom izgorio i općinski arhiv, što je vjerojatno, pa se na taj način otkriva tajna nestanka još jednog arhiva istarskih komuna*".

128 DAP, isto. Službena obavijest objavljena u *Foglio degli annunci legali delle Provincie di Trieste e di Pola*, od 27. kolovoza 1932., br. 68, str. 831. "*Kaštel grofova Grimanija, vlasništvo porečkog biskupa (Trifona Pederzolja), je prodan Općini Svetvinčenat za 19.500 lira*". 1933. godine kaštel je pregrađen.

129 DAP, *Prefektura Istre u Puli*, svež. 152, dok. br. 2624/32. Gab.: "*... progetto che raggiunto lo scopo con poche sistemazioni e adattamenti interni; anzi con la demolizione di aggiunte recenti la bella costruzione acquisterà tutto il suo originale respiro*".

DAP, isto, dok. br. 1125 i 2624/32. Gab.: Izveštaj Ministarstvu "*dell'Educazione Nazionale*" i Glavnoj direkciji za starine i lijepe umjetnosti. R. Sopritendenza alle opere d'antichità e d'arte u Trstu zajedno s ing. cav. G. Brassom (počasni inspektor za spomenike u Ufficio tecnico comunale – Pula) načinila je projekt obnove kaštela u sjedište općine i prateće službe. Uz dokument su bile priložene i tri fotografije koje se više u spisu ne nalaze. Konzervatorski nadzor iz Trsta obavio je ing. Zima.

opere d'antichità e d'arte iz Trsta.¹³⁰

Projektom¹³¹ je predviđena (nažalost, i ostvarena) radikalna izmjena i preuređenje unutrašnjosti palače i sjevernog krila kaštela. Pritom su (u potpunosti) uništeni svi elementi postojećeg interijera kaštela. Vanjski obodni zidovi kaštela nisu bili dirani. Također, niti dvorišne zgrade kaštela nisu bile mijenjane.

Preuređenje se zadržalo u okvirima promjene unutrašnjosti glavnih zgrada. Osim potpune izmjene unutarnjih (pogotovo nenosivih zidova) najradikalniji zahvat bio je probijanje zida između glavne zgrade i sjevernog dodatka i ubacivanje čeličnih greda na visini stropnih konstrukcija.¹³²

Prizemlje se ne nalazi među ovim nacrtima i za pretpostaviti je da je ono nepromijenjeno. Na prvom katu nalaze se "*sede opera*" (u samoj palači) i "*nazionale dopolavoro*". Na drugom katu su "*sede opera*" (u samoj palači) i "*nazionale balilla*", na trećem su katu pored ureda za "*segretario*" i "*podestà*" i hodnika (u palači) i "*uffici vari*" (u sjevernoj dogradnji). Pored nacрта svih etaža i presjeka, tu su i detaljni nacrti za izvedbu stubišta unutar palače.

U istočnoj trećini palače kaštela smješteno je novo četverokrako stubište s novim ulazom u palaču u prizemlju. U istočnom zidu palače otvoren je i novi polukružni prozor u prizemlju.¹³³ Zgrada uz zapadni zid kaštela dograđena je za jednu etažu i prema ulici je dodan niz novih prozora.

Na planovima više nije vidljiva dugačka jednokatnica uz sjeverni zid kaštela, već je cijelo dvorište trebalo biti vrt.

Čini se da je tada preuređen i stubišni prostor na spoju palače i sjeverne dogradnje u sanitarije.

Nije točno poznato kakav je bio raspored prizemnih prostorija u palači i sjevernoj dogradnji. Vjerujem da je to i bio i ostao prostor koji je nekada, a i tada, služio kao skladište. Dio prizemnih prostorija sjeverne dogradnje

130 DAP, isto, dok. br. 2624/32. Gab. Odobrenje projekta od 3. rujna 1932. godine R. Soprintendenza alle opere d'antichità e d'arte s B. Forlatijem kao glavnim konzervatorom.

131 Nacrti za rekonstrukciju kaštela nalaze se u arhivi Odjeljka za graditeljsko naslijeđe Upravnog odjela za komunalne i stambene poslove grada Pule i zahvaljujući gosp. Attiliju Krizmaniću sada će biti objelodanjeni prvi put.

132 Tim gigantskim otvorom na sjevernoj strani palače uništen je izvorni zid, a time i eventualni stariji elementi i zazidi kojima bi se mogla rekonstruirati starija faza.

133 Polukružni prozor mogao je biti formiran od elemenata portala nekadašnje sjeverne dvorišne zgrade, čiji su ostaci u to vrijeme ležali razbacani uokolo po dvorištu.

može se rekonstruirati prema ostacima pregradnih zidova vidljivih na unutrašnjim stranama zidova.

Današnje stanje

Krajem Drugog svjetskog rata kaštel je bio zapaljen,¹³⁴ te prepušten konstantnom propadanju. U ruševnom stanju kaštel se nalazi i danas.

1975. godine izvodili su se radovi na obnovi kaštela. Osim postavljenog novog krovišta na palaču i jugoistočni toranj, srušen je prije dograđeni dio na spoju dviju glavnih zgrada kaštela.¹³⁵

Nakon obnove na zapadnom zidu palače ostali su djelomično vidljivi uzidani kameni okviri ranijih otvora.

Unutrašnjost palače potpuno je devastirana. Zidovi su mjestimično ostali žbukani, a kamene stube i podesti većim su dijelom slomljeni i odnešeni. Od sjeverne dogradnje i tornjeva preostali su samo poludevastirani vanjski zidovi. Od baroknog stubišta tek su mjestimično ostali fragmenti stepeništa, dok su svi ostali dijelovi nestali.

U dvorištu više nema nikakvih tragova starijih zgrada, već su ostali samo razbacani otpali kameni komadi s obodnih zidova.

Tipologija i komparativni primjeri

Svetvinčentski kaštel¹³⁶ evidentno je nastao kao kombinacija različitih ideja. Mogu se razlučiti dva osnovna utjecaja na njegov nastanak.

Prvi je utjecaj srednjovjekovna tipologija izgradnje koja označava središte feudalnog posjeda u kojem se čuva ekonomska moć pojedine plemeni-te obitelji. Drugi je utjecaj morfologija utvrđene kuće s gotovo svim pravili-

134 V. UJČIĆ, *Pula od najstarijih vremena do danas s okolicom*, Pula 1963., str. 410.

135 Prema podacima Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Rijeka i Zavoda za graditeljsko naslijeđe općine Pula. Prema fotodokumentaciji riječkog Zavoda vidi se uklanjanje tog dijela kaštela.

136 Tijekom vremena za svetvinčentski kaštel upotrebljavan je naziv *castello (castrum)* i *Rocca* (Tommasini, Petronio). Oba naziva označavaju utvrđenu rezidenciju. Usp. A. DEANOVIĆ, *Glosar naziva u upotrebi srednjovjekovnog i renesansnog vojnog graditeljstva u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 381, Zagreb 1978., str. 36.

ma srednjovjekovne i novovjekovne, renesansne i barokne obrambene arhitekture.

To je vila u središtu feudalnog posjeda građena u tradiciji ladanja, ali i u snažnom izrazu fortifikacijske arhitekture ili utvrda na granici Mletačke Republike¹³⁷ dijelom interpretirana u duhu gotičko-renesansne tradicije povezanosti s prirodom.

Dojam je da kaštelu iz 1485. izgledom nije dat primat u obrambenoj funkciji, jer krajem 15. stoljeća utvrde strateške važnosti imaju veće dimenzije pojedinih elemenata. Ovako elegantne kule, završene profiliranim vijencem, a zidine kruništem, dosljedno prate tradicionalnost Morosinijevih "zlatnih vremena" u venecijanskim okvirima. Obično zidani od pravilnih, velikih klesanaca, takvi kašteli imaju skošeno prizemlje radi teže osvojitosti. Gornji katovi palače poslije Grimanijeve obnove nemaju izraziti karakter obrambene arhitekture: palača ima istaknut balkon prema trgu, naglašavajući monumentalni prostor iza njega što je vrlo slično arhitekturi palača Venecije, matičnog grada gotovo sveg jadranskog plemstva i umjetnosti.

Kaštel u Svetvinčentu bio je važna točka na granici Mletačke Republike u istarskoj provinciji. Stoga je oblikovanje ove utvrde prvenstveno moralo ići i u smjeru novih dostignuća u fortifikacijskom graditeljstvu.

U Svetvinčentu je, unatoč velikim dimenzijama, stvorena lijepa i elegantna građevina, poput niza vila u okolici i zaleđu velikih središta Italije. Slični elementi organizacije prostora i volumena kao u kaštelu u Svetvinčentu dadu se prepoznati i na kaštelima velikih feuda u Terrafermi, venecijanskom zaleđu, a i na posjedima u okolici Firenze i Rima.¹³⁸

Glavna zgrada, palača, okružena je visokim zidom, a u uglu se nalazi i visoki toranj. Ove vile imaju manje fortifikacijskih elemenata, a puno više dekoracije, arhitektonskih detalja koji podilaze modi i ukusu investitora. Obrambene karakteristike i dalje se prepoznaju u tornjevima u uglu ansambla, ili nad ulazom ili u uglu glavne palače. S tornja se motri okolica, ali iz

137 Venecija 1516. godine osvaja Žminj, ali ga potpisanim mirom mora vratiti Austriji, te tako granica Republike ostaje i dalje nedaleko Svetvinčenta.

138 Prikazi nekih vila oko Firenze i Rima pokazuju sličan odnos u gradnji i organizaciji volumena: glavna pravokutna zgrada okružena je zidom, a iznad svega dominira kula kvadratnog tlocrta smještena u uglu ili nad ulazom u kompleks. Nerijetko se pojavljuje i krunište na obodnim zidovima. Primjeri iz: B. PATZAK, *Die Renaissance und Barok villa in Italien*, band II: *Pallast und villa in Toscana*, Verlag Klinhardt & Buermann, Leipzig 1913.

daljine on sam predstavlja simbol mjesta glavne rezidencije na posjedu. Pročelja ovakvih vila raskošnije su i slobodnije interpretirana, za razliku od zatvorenih i tvrdih volumena vila-kaštela na drugoj obali Jadrana.

I ovi primjeri pokazuju tipološku primjenu fortifikacijske arhitekture u feudalno-privrednom ustroju. To nije samo simbol moći feudalca, njegova plemenita podrijetla i prava, već i demonstracija obrambene funkcije. Tu je uvijek prisutna latentna opasnost. I ovi kašteli građeni su za zbrinjavanje manjeg broja ljudi i poljoprivrednih proizvoda.

U Kaštelanskom zaljevu nalazi se niz kaštela koji bi se logikom nastanka, tipologijom građenja i fortifikacijskim elementima mogli uspoređivati s palačom svetvinčentskog kaštela, primjerice kaštel Cipico u Novom,¹³⁹ kaštel Vitturi u Kaštel Lukšiću,¹⁴⁰ kaštel Gomilica¹⁴¹ i biskupova kula u Marini (blizu Trogira).¹⁴² Palače su građene gotovo istovremeno i svakako da tu treba tražiti tipologiju izgleda (utvrđene) palače s kraja 15. stoljeća.

Baze prizemlja kaštela ukošene su i tu se nalazi mali ulaz, niz strijelnica, te podizni mostovi i tu je sve podređeno obrambenoj ulozi. Monumentalni balkoni na gornjoj etaži (piano nobile) prisutni su na svim primjerima, ali različitog stilskog i estetskog izraza, te predstavljaju kulturni domet feudalnog gospodara. Unutrašnjost im je rađena vjerojatno na vrlo sličan način. Svi su imali drvene stropne konstrukcije i, najvjerojatnije, vrlo bogatu dekoraciju.

Raspored prostorija u palači logičan je i prepoznatljiv, gotovo graniči s pravilom. Palača svetvinčentskog kaštela veća je i ima nešto drugačiji raspored prostora, zahvaljujući svojoj veličini i pratećim dijelovima kaštela.

Na južnom Jadranu ladanjsku arhitekturu promišljali su i gradili s puno više slobodnijeg duha. Dubrovački ljetnikovci jesu žarišta feudalnih posjeda, ali prvenstveno su mjesta bijega iz gradskog života.

139 S. MACHIEDO, *Projekt za restauraciju kaštela u Kaštel-Novom*, Peristil, br. 8/1965. – 9/1966., str. 95 – 100; K. MARASOVIĆ, *Kaštel Novi i kula Cipicco*, Kaštelanski zbornik, 5, Kaštela 1996., str. 35 – 52.

140 K. MARASOVIĆ, *Kaštel Vitturi u Kaštel-Lukšiću*, Kaštelanski zbornik, 3, Kaštela 1993., str. 213 – 225.

141 K. MARASOVIĆ, *Kaštel-Gomilica, nova istraživanja i planovi uređenja*, Kaštelanski zbornik, 5, Kaštela 1996., str. 173 – 192.

142 S. MACHIEDO, *Rekonstrukcija i adaptacija kule u Marini*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, br. 4/1978. – 5/1979., str. 185 – 191.

Ne bitno različiti su i kašteli pojedinih plemenitih obitelji na jadranskim otocima (primjerice neki ljetnikovci na prostoru Dubrovnika). Mogućnost napada s mora uvjetovala je zidine i obrambeno-osmatračke tornjeve. Sličan tlocrtan oblik izduženog, trapezoidnog četverokuta ima i kaštel Cerineo (Cerinić) na otoku Braču, ali bez drugih dodirnih točaka sa svetvinčentskim kaštelom.¹⁴³

U Istri je obližnji Barban, iako ostvaren nešto kasnije, primjer formiranja središta feudalnog posjeda po već poznatoj logici. Mjesto je također na granici Mletačke Republike.¹⁴⁴ Mjesto je pod isključivom feudalnom, sudskom i vojnom upravom obitelji Loredan,¹⁴⁵ poput Svetvinčenta. Kaštel je postojao od ranije. Međutim, želja da se mjesto uredi, "pospremi", i ovdje je vidljiva. "Projektant" je nužnu obrambenu prazninu ispred kaštela uokvirio zgradama (ložom, zgradom za složeni i brojni upravni aparat, vodospremom). Tek kasnije dograđuje se barokna palača s vanjske strane istočnog zida kaštela. Tada je unutrašnjost kaštela već gotovo u potpunosti destruirana, ali bitna je urbana intervencija u postavi i organizaciji građevina na trgu, te pravna institucija u obliku terminacija kojima se regulira život u mjestu. Barokna kompozicija osovine prolaza kroz Vela i Mala gradska vrata dijeleći glavni trg na dva dijela prisutna je i u nekim drugim primjerima u Istri (Višnjan). Poput Svetvinčenta, pravi gradski obrambeni zid ne postoji, već kuće organizirane u nizove formiraju onu primarnu zaštitu i obranu nužnu za malo mjesto u tim vremenima. Tako, niti ova vrata nisu prava obrambena vrata, već simbol ulaza u centar posjeda. Ovdje je prisutna nedvojbena estetska karakteristika kulturne moći gospodara i njegova kaptana. Gradska vrata, uz ložu i "statut" daju ovoj poluseoskoj zajednici osjećaj gradskog ustrojstva nasuprot čisto seoskim zajednicama u kojima živi njihova okolica. Slična je organizacija feuda i na drugim feudalnim posjedima u Istri, primjerice Pietra Pelosa i Momjan.

143 Taj kaštel rađen je 50 godina kasnije od svetvinčentskog kaštela.

144 Barban se tek 1516. godine predao pod upravu Venecije. Usp. D. KLEN, *Arhivske vijesti o nekim kulturnim spomenicima Barbana i Raklja*, Bulletin JAZU, br. 3, Zagreb 1964.; B. VUČETIĆ, *Knjiga terminacija feudalne jurisdikcije Barban – Rakalj (1576. – 1743.)*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, sv. II, Rijeka 1954.; M. TAMARO, *Le città e le castella dell'Istria*, vol. II: *Rovigno – Dignano*, 1983.

145 Obitelj Loredan je posjed Barban i Rakalj kupila na javnoj dražbi 1535. godine.

ZAKLJUČAK

Kaštel koji dominira mjestom ima svoju povijest i prije 16. stoljeća, neovisnu od samog naselja, jer koliko je sudjelovao u nastajanju Svetvinčenta – mjesta, toliko su i imponantne zidine čuvale dignitet vlasnika i njegova predstavnika, kapetana, od vlastitog puka.

Slojevitost i značaj kaštela početkom 20. stoljeća podređeni su potrebama općinske vlasti, a nakon II. svjetskog rata on potpuno gubi značaj i ostaje simbolom povijesti.

Kaštel je danas, osim osnovne kamene strukture, u potpunosti uništen. U palači više nema ni stropova, ni podova, niti ijednog pregradnog zida. To je ljuštura vanjskih obodnih zidova imponantnih dimenzija i visine. Od prozora i vrata ostali su samo kameni elementi dovratnika i doprozornika. Susjedna zgrada danas nema niti krov, a na zidu palače gdje se dvije zgrade spajaju, vidi se kontura nekadašnjeg krova. Na spoju dviju zgrada probijen je zid u cijeloj širini i visini spoja. U tom otvoru, u razini prijašnjih podova, još uvijek stoje postojeće čelične traverze. U unutrašnjosti, na zidovima bez žbuke, vide se struktura ziđa, zazidani prozorski okviri, postojeći otvori gornjih etaža kao i strijelnice u prizemlju. Na dvorišnim zidovima ovih zgrada probijen je niz novih prozora kao i istočna vrata na sjevernom zidu prizemlja palače. Istočni dio palače pretvoren je u prostor s četverokrakim stubištem. Zidovi su zidani neuredno, različitim tehnikama, a mjestimično su vidljivi ostaci okvira ranijih, zazidanih otvora.

Tijekom osamdesetih godina poduzete su akcije za izradu dokumentacije postojećeg stanja. Učinjeni su fotogrametrijski snimak kaštela¹⁴⁶ (1983.) i djelomični arhitektonski snimci¹⁴⁷ (1988.-89.), a koji su korišteni za istraživanja i rekonstrukcije pored dostupne dokumentacije i ostale arhivske građe.

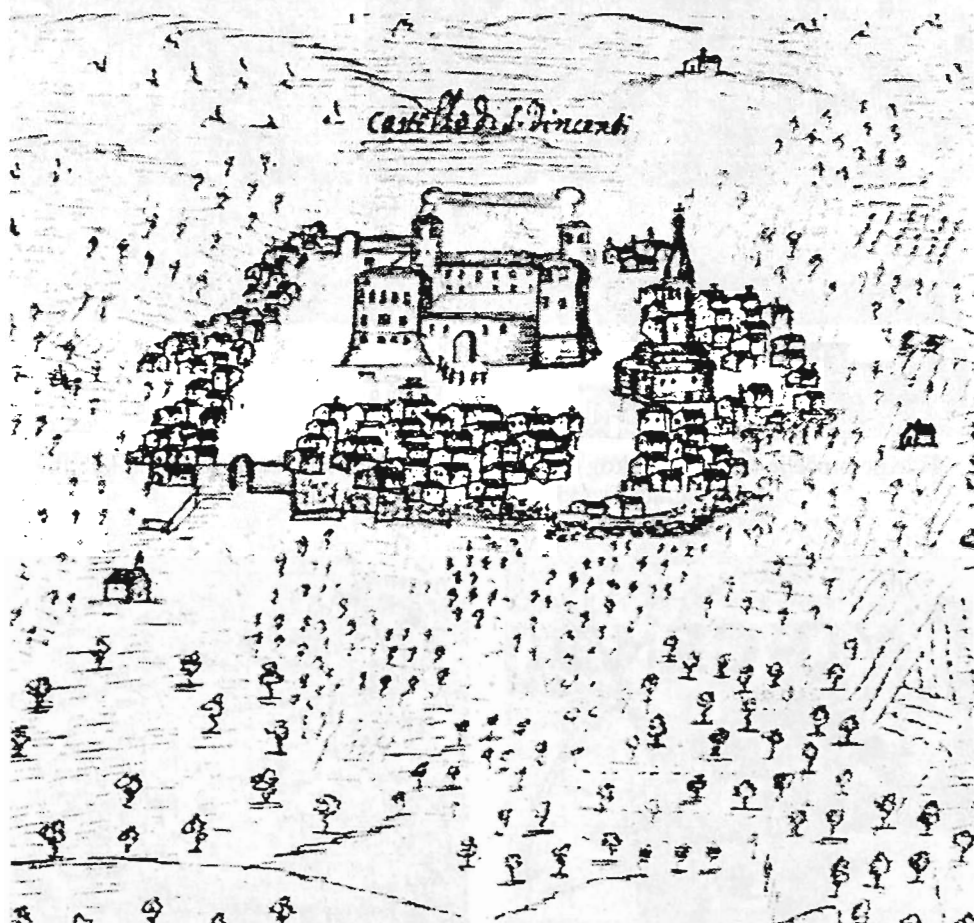
Sljedeći su zadaci u istraživanju kaštela proširiti istraživanja u privat-

146 Fotogrametriju kaštela 1983. godine izradio je Zavod za fotogrametriju, Zagreb, Borongajska 73, po narudžbi općine Pula. Nacrti se danas nalaze u arhivi Odjeljka za graditeljsko naslijeđe Upravnog odjela za komunalne i stambene poslove grada Pule i dobiveni su zahvaljujući gosp. A. Krizmaniću.

147 Arhitektonske snimke kaštela i ostalih građevina u Svetvinčentu načinili su 1988.-89. studenti Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

nim arhivima obitelji Morosini i Grimani, te u okviru porečke biskupije¹⁴⁸ i pristupiti detaljnoj arheologiji dvorišta i prostora oko kaštela da se dobiju što kvalitetniji podaci za rekonstrukciju pojedinih faza razvoja.

Pored svih učinjenih radnji, krajnje je vrijeme da se pristupi kvalitetnoj obnovi kaštela u Svetvinčentu, makar djelomičnoj, da se zaštiti od potpunog rušenja.

Svetvinčentat (Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell' Istria*, 1681)

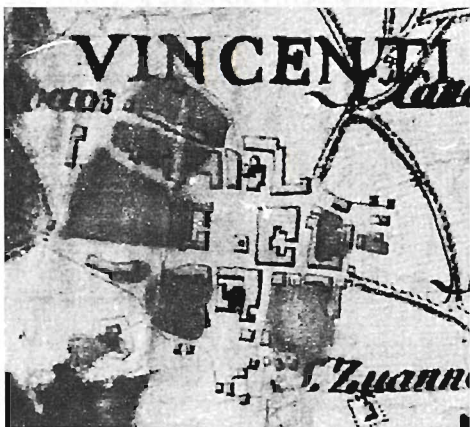
¹⁴⁸ Sve do nedavno nije bilo moguće istraživanje u pojedinim arhivima i ustanovama, jer je građa pojedinih institucija morala biti sklonjena u nepristupačne depoe zbog tadašnjih ratnih razaranja u Hrvatskoj.

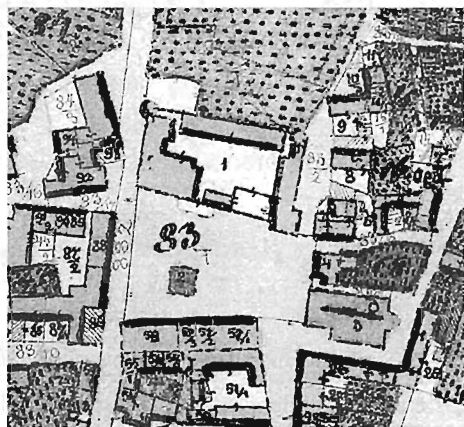
Kaštel (snimljeno s crkve)

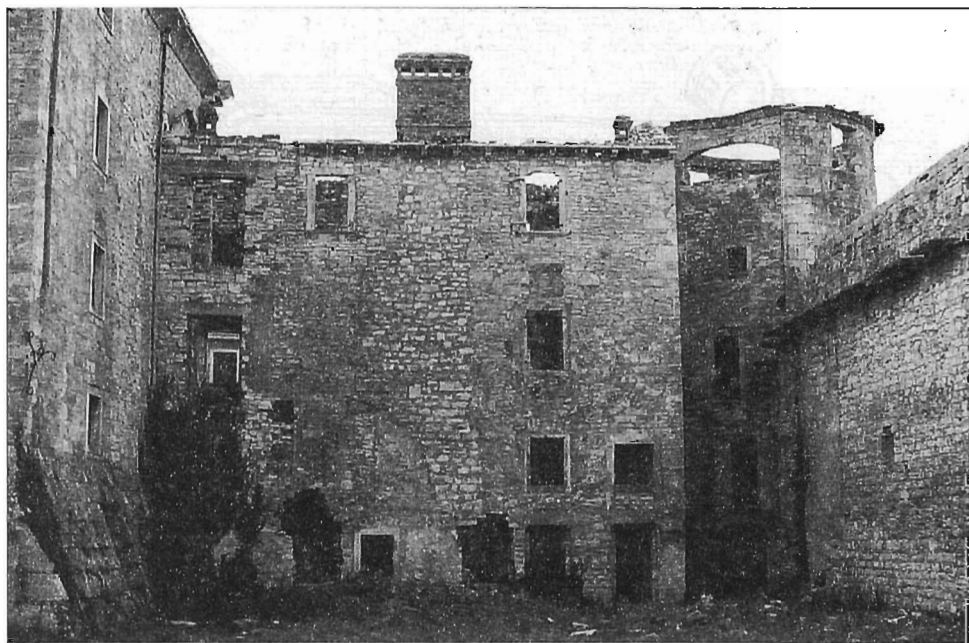
Istočno pročelje svetvinčentskog trga - odnos visina kaštela, župne crkve i okolnih zgrada (izradio: B. Vučić-Šneperger).

Karta feudalnog posjeda Svetvinčenta, 1782. - detalj s prikazom mjesta.

Katastarski plan 1820. (detalj). (Povijesni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju - katastar zemljišta 1819. - 1977., broj 154).

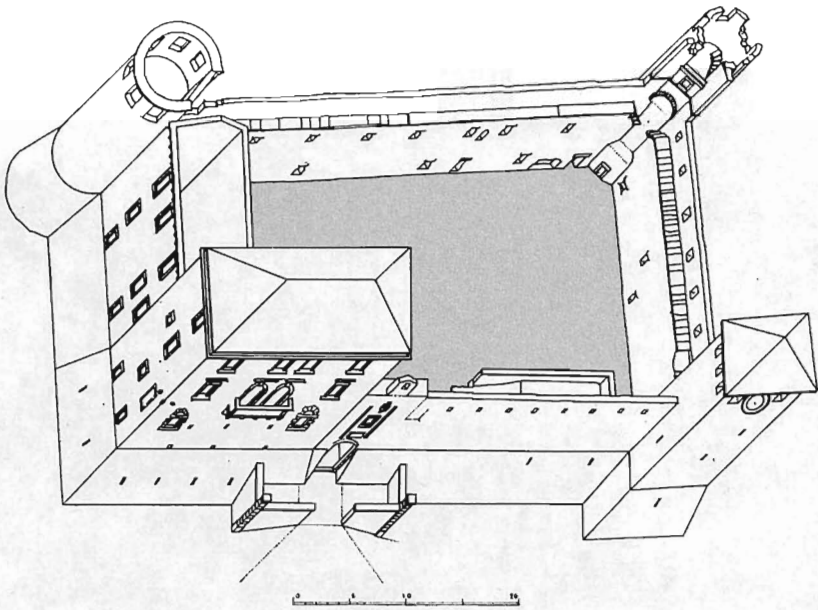
Dvorište kaštela

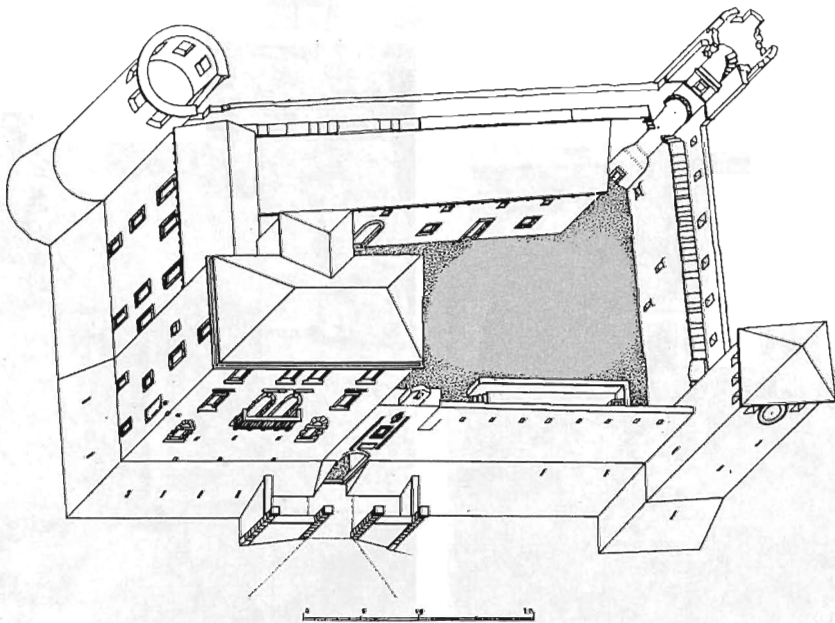
Palača zazidanih vrata

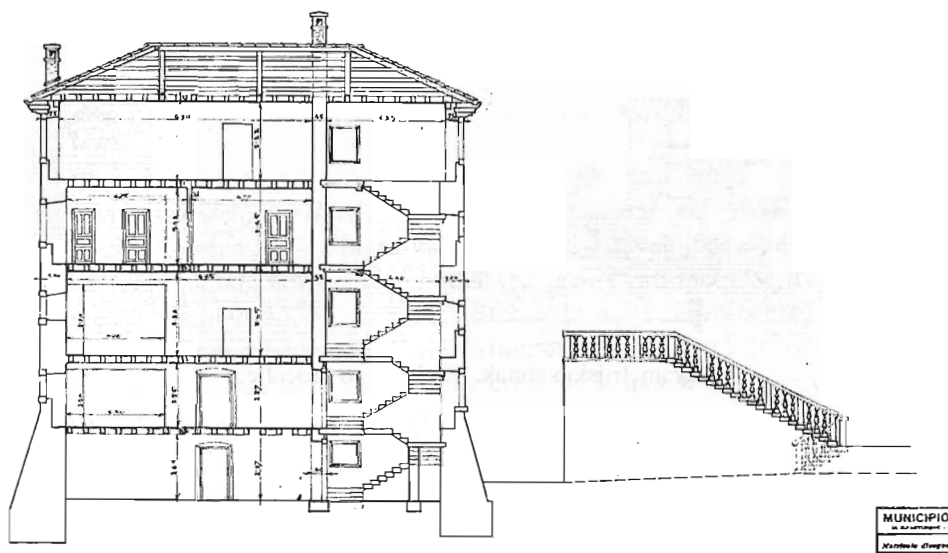
Ulaz u kaštel (ulaz i ploča s natpisom) i grb
Morosini-Grimani.

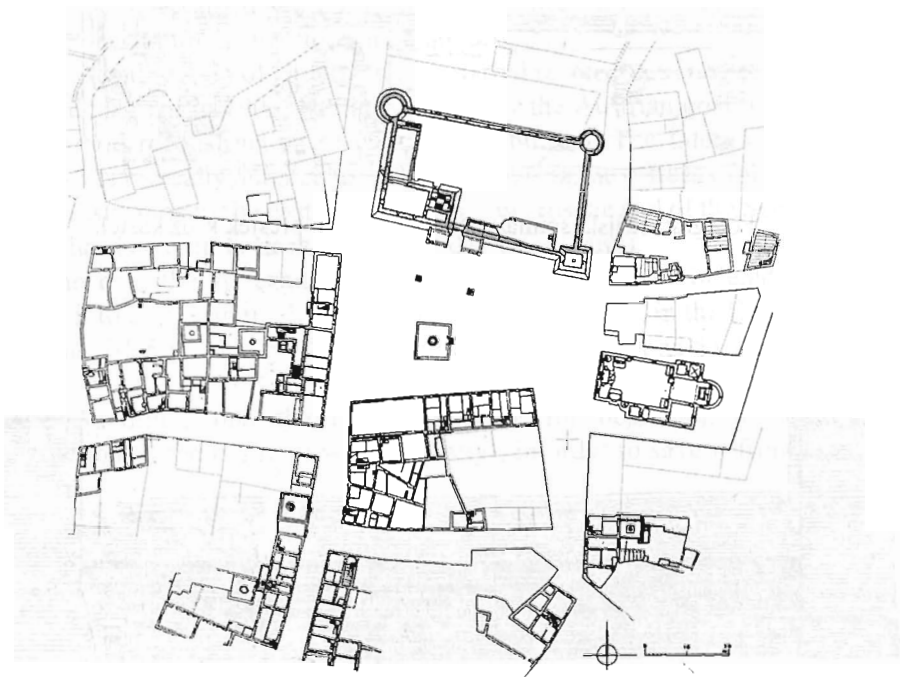
Aksonometrija kaštela oko 1983. godine
(izradio: B. Vučić-Šneperger).

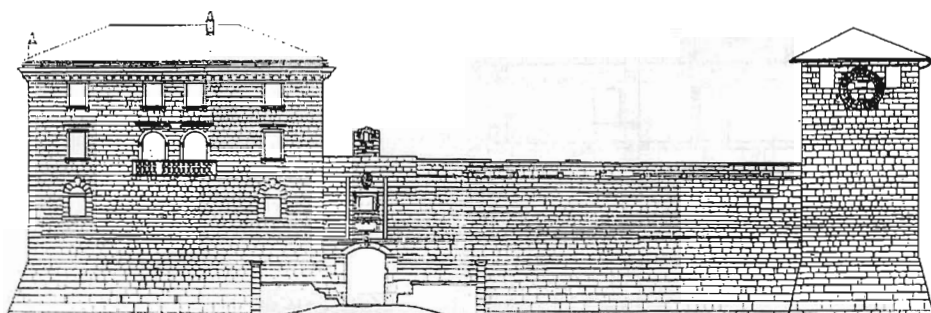
Gnirs, prije 1815. – aksonometrija kaštela
(izradio: B. Vučić-Šneperger).

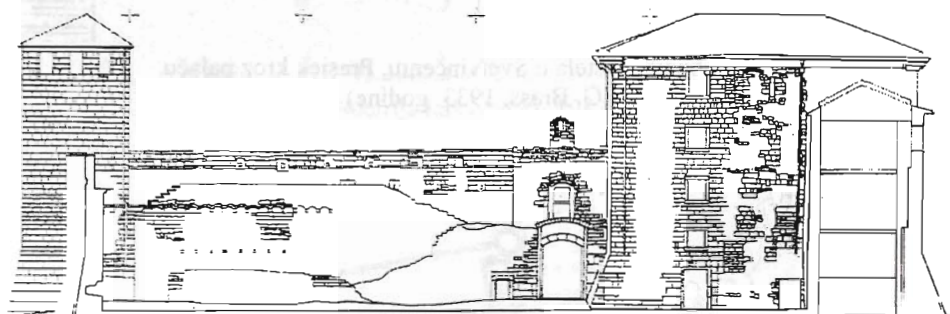
Projekt obnove kaštela u Svetvinčentu. Presjek kroz palaču.
(G. Brass, 1933. godine)

Tlocrt svetvinčentškog trga s ucrtanim prizemljima
(izradio: B. Vučić-Šneperger)

Fotogrametrijski snimak, 1983. južno pročelje.

Fotogrametrijski snimak, 1983. - uzdužni presjek kroz kaštel.

Fotogrametrijski snimak, 1983. sjeverno pročelje.

S U M M A R Y

THE CASTLE IN SVETVINČENAT

In the introduction, the A. gives the essential facts concerning the castle as the biggest and most dominant element in the Svetvinčenat settlement.

In the next section, he presents the historical development of the castle from the putative first building in the period of the Sergi Castropola family from Pula, to the last adaptation in 1933. It is a fact that the Morosini family ordered the building of the castle or the adaptation of an existing building in 1485. It was then that the magnificent renaissance building was erected. It had more than one function: defensive (as a castle with towers that can house a number of soldiers), economic (for keeping the yields of the big fief), as a residence for the captain, as a representative building and particularly as a symbol of the might and dignity of the feudal lord. The A. reconstructs the appearance of the castle in that period on the basis of the actual state and of the bibliography.

When the Grimani family became the owners of the fief (in the 2nd half of the 16th century), they got an already completely formed castle. It was destroyed in a fire in 1586, and reconstructed a few years later. These interventions are described, and some other minor adaptations are analysed.

Under the direction of Anton Gnirs, a partial reconstruction and conservation of the castle started in 1907, within a project by the Austrian government for the protection and reconstruction of cultural monuments. The interior of the main buildings was radically adapted in 1933, for housing the offices of the Commune and other institutions. The castle was burned towards the end of the Second World War, and has been left to decay, so that today it is in ruins.

At the end, the A. examines the typology of the Svetvinčenat castle and compares it to castles in the Kaštelanski zaljev (near Split), in the Dubrovnik area and on the islands, finally to those with similar functions in Istria (Barban, Višnjan).

The A. thinks that the time has come for beginning a high-quality reconstruction of the castle (even if partially), in order to save it from complete destruction.

RIASSUNTO

IL CASTELLO DI SANVINCENTI

Nell'introduzione l'autore presenta alcuni dati fondamentali relativi al castello, come la più grande e dominante costruzione dell'abitato di Sanvincenti. Segue quindi la descrizione della sua evoluzione storica, dalla presunta sua prima costruzione all'epoca dei Castropola, fino all'ultima ricostruzione e riadattamento, avvenuto nel 1933. È certo che la famiglia Morosini ha fatto costruire nel 1485 la fortificazione e modificare quella esistente. È sorto così un imponente fabbricato rinascimentale con molteplici funzioni: difensiva – munita di torri, capace di ospitare un cospicuo numero di soldati per vigilare i prodotti del grande feudo. Funzione abitativa, ossia per dimora del capitano, e, soprattutto funzione rappresentativa, come luogo e simbolo di potere del feudatario. L'autore cerca di ricostruire le sembianze del castello di quell'epoca sulla base del suo attuale aspetto e della letteratura esistente.

Quando i Grimani divennero i proprietari del feudo (seconda metà del 16 secolo) trovano il castello ormai ultimato. Nel 1586 esso fu devastato da un incendio, rinnovato, però, pochi anni dopo. Segue la descrizione degli stessi interventi e di alcune lievi modifiche.

Nell'ambito delle azioni intraprese dal governo austriaco per il restauro e la tutela dei monumenti culturali in Istria, nel 1907 ebbe inizio un parziale restauro e conservazione del castello sotto la guida di Anton Gnirs. Durante l'anno 1933 è stato eseguito un radicale riassetto interno degli edifici del castello per essere adibiti a uffici comunali e di altri enti. Verso la fine della seconda guerra mondiale il castello è stato incendiato e abbandonato al suo deperimento, in cui si trova tuttora.

Infine l'autore parla della tipologia del castello di Sanvincenti, comparandolo con i castelli del Golfo castellano (*Kaštelanski zaljev*), con quelli della zona di Dubrovnik e delle isole come pure con quei castelli dell'Istria i quali hanno svolto un simile ruolo (*Barban, Višnjan*).

L'autore ritiene che è giunto l'ultimo momento per intervenire a favore di un qualitativo intervento sul castello (sia pure parziale), onde impedire la totale rovina.